

ZGODOVINSKI ČASOPIS

HISTORICAL REVIEW
ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

leto 1989 2 letnik 43

ZGODOVINSKI ČASOPIS

HISTORICAL REVIEW
ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

UDK 949.712(05)
UDC

YU ISSN 0350-5774

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Uredniški odbor: dr. Bogo Grafenauer
dr. Vasilij Melik (glavni in odgovorni urednik)
Janez Stergar (namestnik glavnega urednika)
Nataša Stergar (tehnični urednik)
dr. Miro Stiplovšek
Peter Štih

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 30. 6. 1989.

Izdajateljski svet: Dr. Milica Kacin-Wohinz, Zdravko Klanjšček, dr. Jože Koropec, Samo Kristen, dr. Vasilij Melik, dr. Darja Mihelič, dr. Janko Pleterski, Janez Stergar, Prvenka Turk

Prevodi: Cvetka Vode (angleščina), Madita Šetinc (nemščina), Janez Zor (ruščina), Miha Pintarič (francoščina), Milko Rener (italijanščina)

Zunanja oprema: Neta Zwitter

Upravnica revije: Majda Čuden

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 332-611, int. 210

Letna naročnina: za nečlane in ustanove 80.000 din, za društvene člane 52.000 din, za društvene člane-upokoјence 39.000 din, za društvene člane-študente 26.000 din (vse cene za letnik 43/1989, veljavne do 31. 8. 1989)
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 32.000 din

Tekoči račun: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 50101-678-49040

Sofinancirajo: Raziskovalna skupnost Slovenije
Kulturna skupnost Slovenije
Izobraževalna skupnost Slovenije
Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani
Znanstveno-raziskovalni center SAZU

Tisk: Tiskarna Slovenija, Ljubljana, avgust 1989

Naklada: 1800 izvodov

KAZALO – CONTENTS – СОДЕРЖАНИЕ

RAZPRAVE – STUDIES – СТАТЬИ

- Andrej Pleterski, Metoda povezave retrogradne analize katastra s pisanimi in arheološkimi viri (Primer Blejskega kota) 157–182
 A Method of Linking Retrograde Analysis of Land-Register with Written and Archaeological Sources (The Case of Blejski kot)
 Метод связи ретроградного анализа кадастра с писанными и археологическими источниками (Пример Бледа и окрестностей)
- Igor Grdina, Skupnost Slovencev in njih učena kultura v zgodnejših razdobjih srednjega veka 183–192
 The Community of Slovenes and Their Learned Culture in the Early Periods of the Middle Ages
 Общность словенцев и их ученая культура в более ранних периодах средних веков
- Ignacij Vojc, Dubrovniški arhiv kot vir za slovensko glasbeno zgodovino 193–199
 The Dubrovnik Archives as a Source for the Slovene Musical History
 Архив в Дубровнике как источник для истории словенской музыки
- Predrag Belić, Prva tri desetletja Družbe Jezusove in Slovenci (1546–1569) – 1. del 201–220
 The first three decades of the Society of Jesus and the Slovenes (1546–1569) – Part I.
 Первые три десятилетия общества Иисусова и словенцы (1546–1569) – Первая часть
- Stane Granda, Frankfurtske volitve v novomeškem volilnem okraju 221–230
 Frankfurt Elections in the Novo mesto Electoral District
 Франкфуртские выборы в выборном округе Ново место
- Branko Marušič, Italijanska okupacija Posočja (1915–1917) 231–240
 Italian Occupation of Posočje (1915–1917)
 Итальянская оккупация Посочья (1915–1917)
- Bojan Balkovec, Volilci in glasovanje o vidovdanski ustavi 241–248
 Electors and Voting on "Vidovdan Constitution"
 Избиратели и выборы по „видовданской конституции“
- Marjan Britovšek, Buharinovi ekonomski in politični pogledi. Buharinov boj s Stalinom 249–270
 Buharin's Economical and Political Stand-Points. Buharin's Struggle with Stalin
 Экономические и политические взгляды Бухарина

JUBILEJI – ANNIVERSARIES – ЮБИЛЕИ

- Majda Smole – sedemdesetletnica (Ema Umek) 271–272
 Majda Smole – Septuagenarian
 Семьдесят лет Майде Смоле
- France Filipič – sedemdesetletnik (Miroslav Stiplovšek) 272–274
 France Filipič – Septuagenarian
 Семьдесят лет Франце Филипичу

KONGRESI IN SIMPOZIJI, DRUŠTVENO ŽIVLJENJE – CONGRESSES AND SYMPOSIA, SOCIETY EVENTS – СЪЕЗДЫ И СИМПОЗИУМЫ, ОБЩЕСТВЕННАЯ ЖИЗНЬ

- Simpozij o čarovniških procesih v srednji in vzhodni Evropi, Budimpešta 6.–9. september 1988 (Vinko Rajšp) 275–277
 Symposium on Witchcraft Trials in Central and Eastern Europe, Budapest 6th to 9th September 1988
 Симпозиум по процессам против ведьм в средней и восточной Европе, Будапешт 6–9 сентября 1988 г.
- Žena v gospodarstvu od 13. do 18. stoletja. Prato, 3. do 15. aprila 1989 (Darja Mihelič) 278–280
 Woman in Economy from 13th to 18th Centuries, Prato 3th to 15th April 1989
 Женщина в хозяйстве с 13-го по 18-ый век. Прато, 3–15 апреля 1989 г.
- Mednarodno posvetovanje »Il Codice Diplomatico Istriano e le fonti per la storia di Trieste e dell'Istria dalla divulgazione a stampa alla banca dati«, Rovinj 9. maja 1989 (Darja Mihelič) 280–281
 International Conference »Il Codice Diplomatico Istriano e le fonti per la storia di Trieste e dell'Istria dalla divulgazione a stampa alla banca dati«, Rovinj, 9th May 1989
 Международное совещание „Il Codice Diplomatico Istriano e le fonti per la storia di Trieste e dell'Istria dalla divulgazione a stampa alla banca dati“, 9-го мая 1989

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS – РЕЦЕНЗИИ И КРИТИКА

Slavko Ciglencečki, Höhenbefestigungen aus der Zeit vom 3. bis 6. Jh. im Ostalpenraum – Višinske utrdbe iz časa 3. do 6. st. v vzhodnoalpskem prostoru (Rajko B r a t o ž)	283–289
Werner Dahlheim, Geschichte der Römischen Kaiserzeit (Rajko B r a t o ž)	290–293
Geschichte und ihre Quellen (Vinko R a j š p)	293–294
Georges Duby, Vitez, žena i svećenik (Igor G r d i n a)	294–296
Dragoljub Dragojlović, Krstjani i jeretička Crkva bosanska (Igor G r d i n a)	296–298
Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918 (Eva H o l z)	298–299
Sergij Vilfan, Jugoslawien; Handbuch der Quellen und Literatur der neueren Europäischen Privatrechtsgeschichte (Janez K r a n j c)	299–301
Roj Medvedev, Svi Staljinovi ljudi (Avgust L e š n i k)	302
Dragan Marković-Savo Kržavac, Zavera informbiroa (Avgust L e š n i k)	302–304
Dragan Marković, Istina o Golom otoku (Avgust L e š n i k)	304–305
Jakov Radovčić, Dragutin Gorjanović-Kramberger i krapinski pračovjek: počeci suvremene paleoantropologije (Draško J o s i p o v i č)	305–307

IZVLEČKI – ABSTRACTS – РЕЗЮМЕ

Izvečki razprav in člankov v Zgodovinskem časopisu 43, 1989, 1 in 43, 1989, 2	VII–XII
Abstracts from Papers and Articles in Historical Review 43, 1989, 1 and 43, 1989, 2	
Резюме статей и сообщений в Историческом журнале 43, 1989, 1 и 43, 1989, 2	

Andrej Pleterski

METODA POVEZAVE RETROGRADNE ANALIZE KATASTRA S PISANIMI IN ARHEOLOŠKIMI VIRI

(Primer Blejskega kota)

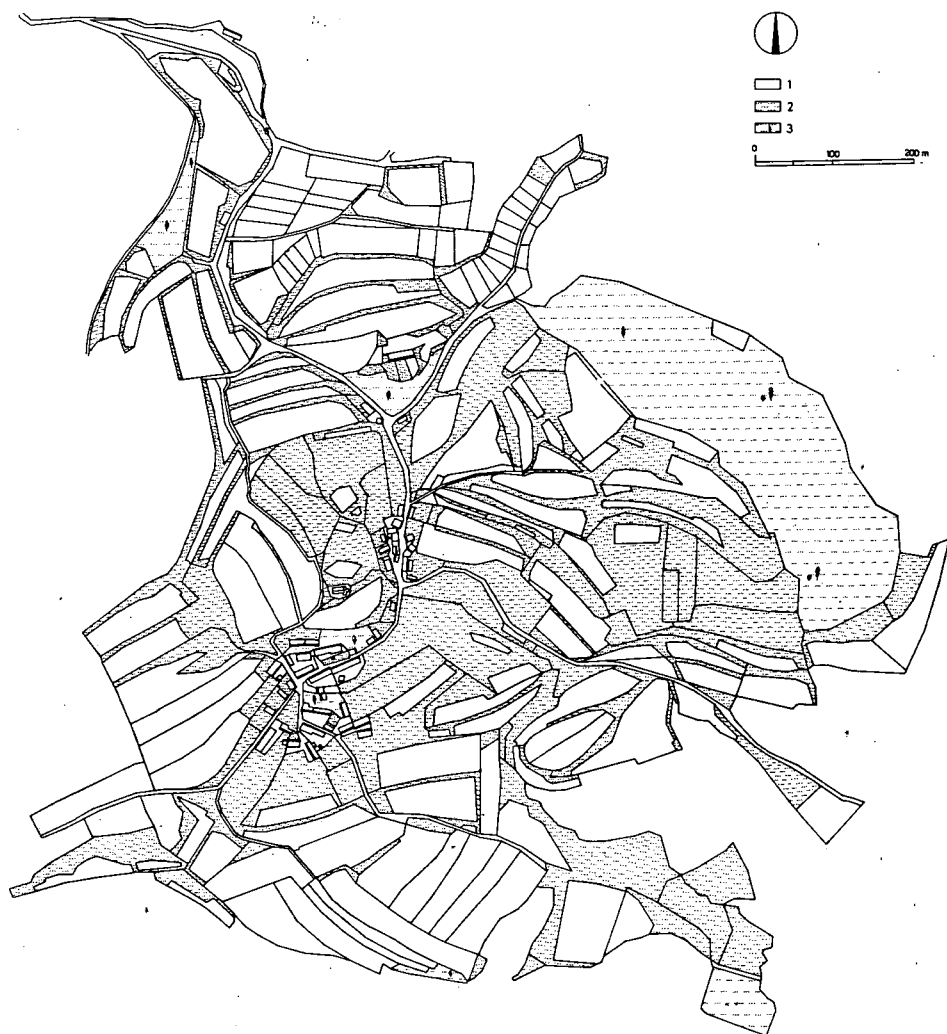
Način dela, ki ga bom predstavil, sem razvil pri študiju poselitvenega, gospodarskega in družbenega dogajanja v srednjem veku na vzorčnem koščku slovenskega ozemlja. Mikroregija, ki sem jo izbral, je razmeroma dobro arheološko raziskana, zanjo obstaja bogata vrsta številnih pisanih virov od 11. stoletja dalje, je pa tudi podrobno onomastično proučena. To je Blejski kot, geografsko zaključen prostor v severozahodni Sloveniji, ki je konec srednjega veka obsegal 26 vasi. Vsaka posebej je bila obravnavana v podrobnostih in vse skupaj v celoti. Iz te obravnave (A. Pleterski, Župa Bled. Nastanek, razvoj in prežitki. — Die Župa Bled. Entstehung, Entwicklung und Relikte. — Dela 1. razreda SAZU 30, Ljubljana 1986. Dalje: Župa) povzemam le metodo, ki je tam še nisem mogel tako podrobno in načrtno predstaviti. Zato tudi ne obravnavam izsledkov, saj jih razlaga omenjeno delo. Risbe grobišča Dlesc je oblikoval Devad Dervišić, ostale risbe pa Irena Lazar. Obema se najlepše zahvaljujem.

1. Retrogradna analiza zemljiškega katastra

Za izhodišče mi je bil franciscejski kataster iz let 1817—1828. Iz njega sem vzel katastrske mape, podatke o parcelnih površinah, navedbe hišnih imen in družbeni status obdelovalcev. To sem povezal s podatki starejšega jožefinskega katastra (1785—1789) o posameznih parcelah: o zemljiškem gospodu, o donosnosti in ledinsko ime. Podatke jožefinskega katastra sem vnesel v mape franciscejskega katastra tako, da sem najprej vsaki parceli dopisal hišno številko njenega lastnika, ta pa je praviloma ista kot tista v jožefinskem katastru. Ker je komisija, ki je sestavljala jožefinski kataster, hodila po terenu in po vrsti popisovala parcele z ustreznimi podatki (med njimi tudi hišne številke obdelovalcev), se zaporedje hišnih števil v jožefinskem katastru ujema s tistim na franciscejski katastrski mapi. S tem pa so izenačene tudi parcele obeh katastrov. Franciscejsko oštevilčenje parcel za omenjeno izenačevanje ni pomembno, ker je iz njegovega vrstnega reda razvidno, da ni nastalo na terenu, ampak upošteva potrebe tistega, ki išče parcelo na mapi, in ne tistega, ki hodi po polju. Tako je pred nami dopolnjena, rekonstruirana slika jožefinskega katastra.

Za rekonstrukcijo razvoja ene vasi je običajno dovolj obravnavati le njeno zemljišče, kot ga kaže katastra, a ne vedno. Kadar je iz ene nastalo več vasi ali pa je bil del zemljišča naknadno odtujen, je nujno pritegniti tudi sosednja zemljišča. Da gre včasih tudi za različne katastrske občine, nas ne sme motiti. Nazoren primer sta dvojici vasi Mlino — Selo (Župa, III. 13. c.) in Želeče — Zagorice (Župa, III. 12. c.). Ker pa takih primerov ne moremo predvideti vnaprej, se možnim napakam pri razlagi razvoja le ene vasi najlažje izognemo s tem, da obravnavamo naenkrat vsaj pokrajinsko zaključeno skupino vasi. Ta način nam mnogokrat tudi omogoča ugotoviti medsebojni časovni red poljske razdelitve posameznih vasi, npr. Viševnica—Sp. Gorje (Župa, III. 2. c.), Blejska Dobrava—Zg. Blejska Dobrava (Župa, III. 17. c.), Zasip—Mužje (Župa, III. 1. c.), Sp. Bodešče—Zg. Bodešče (Župa, III. 3. c.).

Slika, ki jo kaže katastrska mapa, o starih časih sama po sebi ne pove ničesar, saj je le prikaz trenutnega stanja. Navidez neurejena množica posameznih parcel pa mnogokrat skriva pričevanja o mnogo starejših časih. Delovno izhodišče pri obravnavi polja posameznih vasi mi je bila teorija o osrednjih

Slika 1: Spodnje Gorje. Vaško zemljišče po franciscejskem katastru iz 1827. 1 — njeve, 2 — travniki, 3 — pašniki

zemljiških jedrih, ki pravi, da je imelo naselje sprva sorazmerno malo obdelane zemlje in to v neposredni bližini, navadno na posebno ugodnih tleh, ko pa se je naselje večalo, so v obdelovanje pritegnili nova zemljišča, bolj stran od vasi, pa tudi staro zemljiško jedro se je moralo nadalje kosati in cepiti. Vasi, ki so se razvijale skladno s to teorijo, omogočajo retrogradno analizo, ki išče starejše pojavne oblike v mlajših. — Potek dela si bomo ponazarjali s primerom vasi Spodnje Gorje (Župa, III. 2.).

1.1 Katastrska mapa

Začnimo pri najbolj očitnem — franciscejski katastrski mapi. Zgovorno je že obrobje sklenjenega vaškega zemljišča. Zelo mlado je tisto zemljišče, kjer se meša posest več vasi. To je bilo izrabljeno šele tedaj, ko so okolne vasi že stale in so že izrabile prostor v svoji neposredni bližini. Mladi so ozki jeziki ali otočki zemljišča ene vasi, ki se zajedajo v sklenjeno posest sosednje vasi. Tu gre skoraj vedno za že novoveške spremembe lastništva, skladno z naraščanjem

razpolagalnih pravic kmetov do zemlje, ki so jo obdelovali. S tem se je promet z zemljišči povečeval.

Osnovna vrsta kmetijskih površin so njive, pri njih se je osebno lastniški odnos najprej in najbolj jasno uveljavil. Zato lahko svojo preiskavo osredotočimo prvenstveno na njivske površine. Mlade so njive nepravilnih oblik, ki ležijo osamljeno sredi travnikov. Sklenjene njivske površine posameznih blejskih vasi ležijo običajno medsebojno ločeno. Kadar pa mejijo v ravni črti, mnogokrat celo na ledini z istim imenom, gre za skupno delitev njivskih površin, ki omogoča vzporejanje razvoja poljske razdelitve sosednjih vasi.

* * *

Ozemlje Spodnjih Gorij (sl. 1, 2, 3) leži med ozemljem Viševnice na zahodu, Poljšice na jugu, Rečice na vzhodu in Podhoma na severovzhodu. Od podhom-

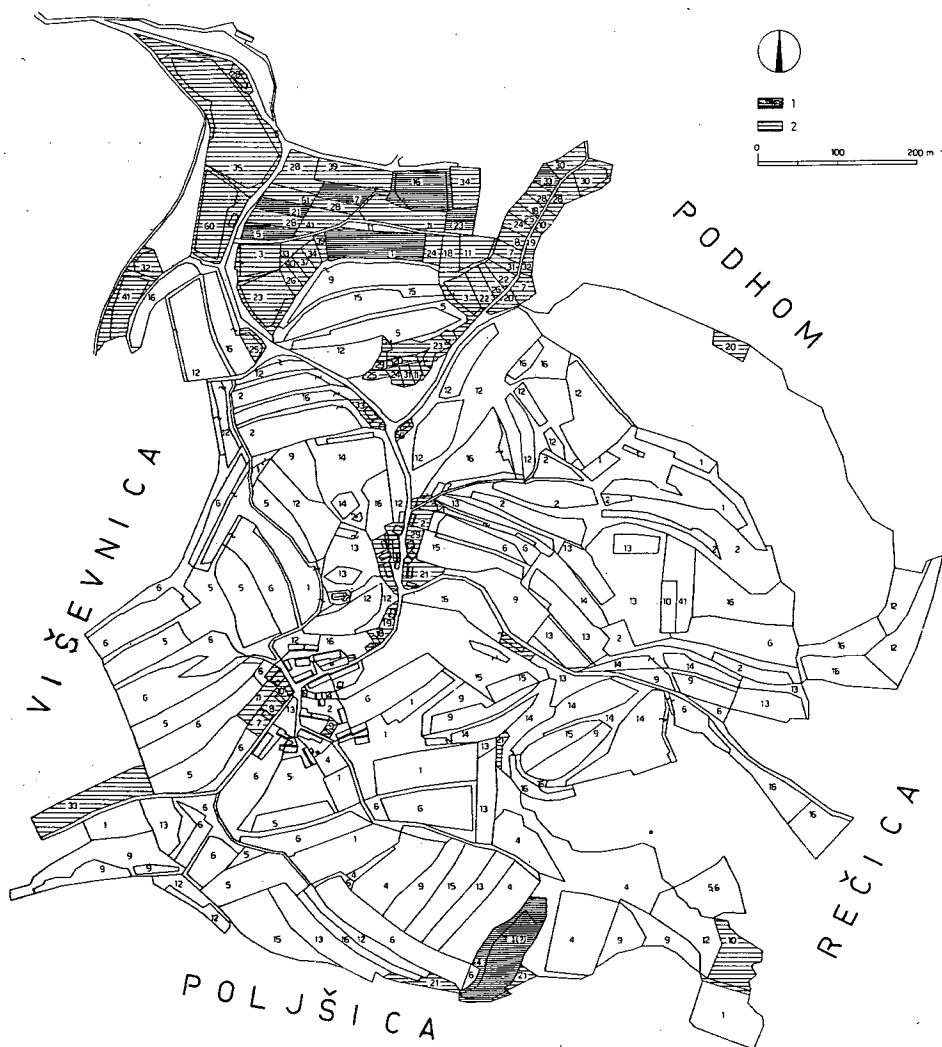

Slika 2: Spodnje Gorje. Hišne številke obdelovalcev posameznih parcel. V izseku so z vzporednimi črticami označena bivališča kmetij

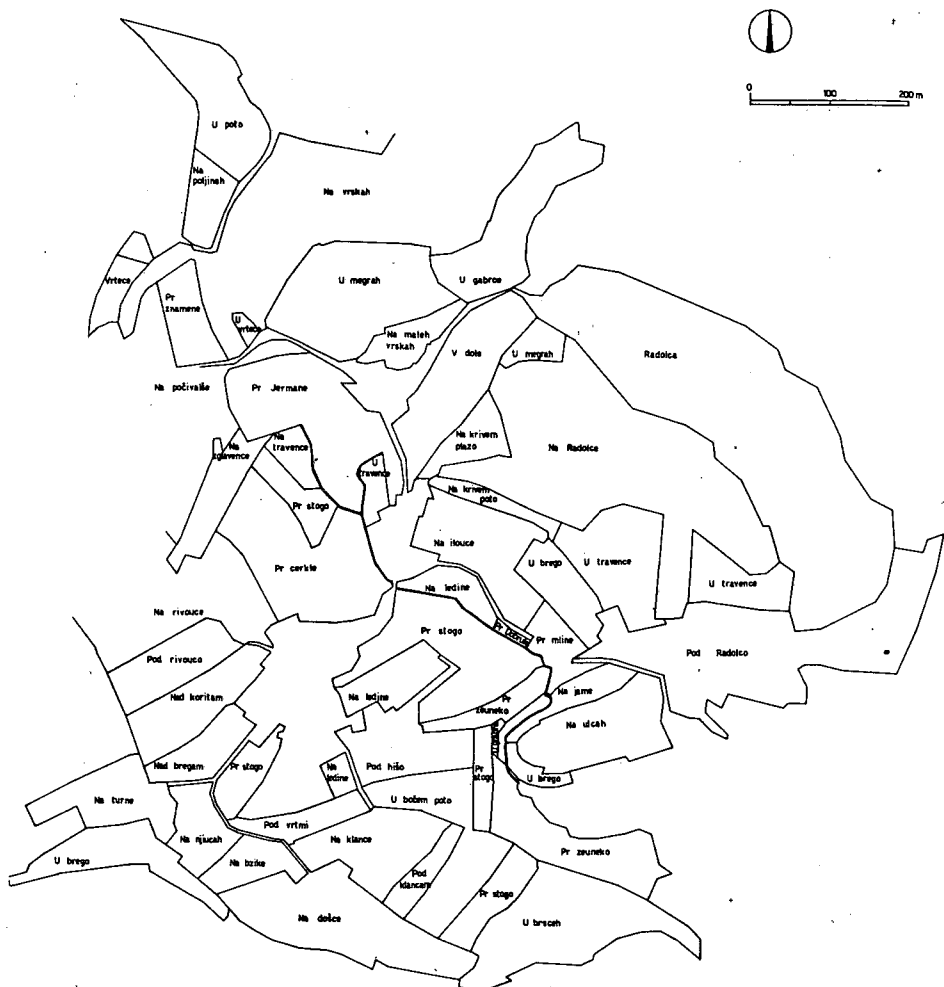
skega ga loči pašnik Radolca. Na rečiško stran so predvsem travniki, ti so tudi z rečiške strani. Jezik, ki se zajeda v rečiško ozemlje, je razmeroma mlad. Ob poglejski meji so njive, ki pa ne mejijo na poglejske njive, ampak jih ločuje grapa Klobasnica. Ena poglejska njiva, ki se zajeda v polje Spodnjih Gorij, je mlajša poglejska pridobitev. Na zahodu mejijo spodnjegorjanske njive v ravni črti na viševniške njive. Oboje obsega tudi skupno ledinsko ime (sl. 4) Na rivoce (= na gorevouce). To pomeni zemljišče, ki je bilo izkrceno z ognjem. Navedeno opozarja na verjetnost, da sta obe vasi tisto zemljišče, skupno izkrcili in si ga nato razdelili. — Večina njiv nepravilnih oblik, ki hkrati ležijo osamljeno sredi travnikov, je vzhodno od vasi. Te njive lahko imamo za razmeroma mlade.

1.2 Vnašanje posameznih podatkov v katastrsko mapo

Najprej je koristno pregledati lego kajžarske posesti. Ker gre za družbeni sloj, ki se je oblikoval šele od konca srednjega veka dalje, je lahko sodeloval

Slika 3: Spodnje Gorje. 1 — zemljišča obdelovalcev iz sosednjih vasi, 2 — kajžarska zemljišča

Slika 4: Spodnje Gorje. Razprostranjenost ledinskih imen po jožefinskem katastru iz 1785. Debela črta je potok Dobrul

le pri mladem krčenju zemljišča. Predeli s kajžarsko posestjo so torej razmehoma mladi. Le izjemoma so predeli kajžarske posesti na starem vaškem zemljišču. Takrat gre za dele nekdanje kmetije, ki je bila deljiva in se je tekom stoletij zato razdrobila.

Že prej je bilo povedano, kako lahko podatke jožefinskega katastra vnesemo v franciscejsko katastrsko mapo. Tako si lahko naredimo natančno karto ledinskih imen. Ta nam lahko da precej podatkov. Včasih nam pomaga pri iskanju starejših obdelovalnih enot. Področje ledine z enim ledinskim imenom običajno zajema več lastniških parcel. Starejša imena navadno obsegajo večji prostor, mlajša pa po eno parcelo in sekajo starejša. Meje ledin s starejšimi imeni se včasih ujemajo s starimi posestnimi mejami. Zanimivo je, da je slika imen najbolj povedna predvsem za tiste vasi Blejskega kota, katerih polje je bilo nanovo razdeljeno v 11. stoletju na posesti briksenske škofije. Seveda pa gre le za eno izmed pomožnih poti pri iskanju starejših obrisov. Pomagamo si lahko tudi z ledinskimi imeni, ki pomenijo nekdanje (v našem primeru staroslovenske) lastnike, vendar le, če zemljišče leži ob vasi in ni bilo drugotno razdeljeno. Tudi ta vrsta imen nam daje le delovno izhodišče.

Marsikaj pa nam pove tudi pomen ledinskih imen. Tako lahko zvemo, katere njive so nastale na nekdanjih travnikih ali gozdu. Te so seveda mlajše. Včasih izvemo celo za način krčenja, npr. s požiganjem. S podatki o nekdanjem rastlinstvu, oblikovitosti zemljišča, vrstah tal pa nam ledinska imena pomagajo pri rekonstrukciji nekdanje kulturne krajine. Da iz njih izvemo tudi za celo vrsto arheološko zanimivih točk, niti ne bi posebej razlagal.

Naslednje, kar je koristno kartirati, so podatki o zemljiškem donosu. Jožefinski kataster ga deli na tri vrste: slab, srednji in dober. Ne zanima nas njegovo denarno ovrednotenje, ampak medsebojne razlike vaškega zemljišča. Donos združuje v sebi različne podatke o danostih, ki ga oblikujejo: o vrsti zemlje, o podnebnih razmerah, o oblikovitosti zemljišča. Razlike v donosu so pri travniških površinah manjše kot pri njivskih. poleg tega je običajno donosnost travnikov za eno ali celo dve stopnji nad njivsko na istih ledinah. Zato sem upošteval le donosnost njivskih površin, da sem dobil bolj izčiščeno sliko. Najstarejše vaško polje obsega najbolj donosne njive ali vsaj večino le-teh.

Ko smo storili vse navedeno, se nam že lahko pokaže obris prvotnega zemljiškega jedra, če ga vaš seveda ima. A tega vnaprej ne moremo vedeti. — Sedaj nam preostane še presoja hišnih števil, ki pa smo jih vnesli v katastrsko mapo kot prve, da smo povezali jožefinski in franciscejski kataster. Najbolj preprosto je opazovati, kje imajo posamezne kmetije svoje njive. Kmetije, ki imajo njive le v mlajšem polju, so mlade in jih lahko odštejemo. Kmetija, ki ima vse njive v starejšem polju, je med najstarejšimi, tiste, ki jih imajo del v starejšem in del v mlajšem polju, pa so od nje mlajše. Vendar na tej stopnji dela mnogokrat še ne poznamo točnega obsega prvotnega zemljiškega jedra; poleg tega so kmetije, ki imajo njive le v starem ali le v mladem polju, zelo redke.

* * *

V Spodnjih Gorjah imajo kajžarji posest predvsem na severnem delu vaškega zemljišča (sl. 3). Med njihovo posest se mešajo tudi deleži sosednjih vasi. Vse to kaže, da je bilo to zemljišče mlado izkrčeno. Pri ostalih posameznih parcelah kajžarske posesti je misliti na drugotno pridobitev od starejših kmetij.

Precej pove karta ledinskih imen (sl. 4). Ime U gabrce na severnem delu vaškega zemljišča, ki hkrati obsega kajžarsko posest, kaže na mlado krčenje gabrcevega gozda. Ime ledine Na rivouce na zahodu kaže na krčenje z ognjem v ne najstarejši dobi vasi. Imena Na ledine in U travence so najbolj pogosta vzhodno od vasi. Označujejo mlade njive na nekdanjih ledinah in travnikih.

Obravnavati moramo vsaj še tri imena: Na došce, Na Radolce, Pr Dobrule. Prvo pomeni dolgo njivo in obsega skupek njiv na jugu vaškega zemljišča. Nakazuje možnost, da gre za nekdanjo obdelovalno enoto. Enako možnost kažeta drugi dve imeni, ki obe izvirata iz staroslovanskih imen Radol in Dobrul, imen nekdanjih lastnikov. Zemljišče Na Radolce je torej pripadalo eni posestno-obdelovalni enoti. Ledina Pr Dobrule je sicer zelo majhna, a pomeni zemljišče ob potoku z imenom Dobrul. To si lahko razložimo tako, da je bil Dobrul lastnik zemljišča, preko katerega teče imenovani potok.

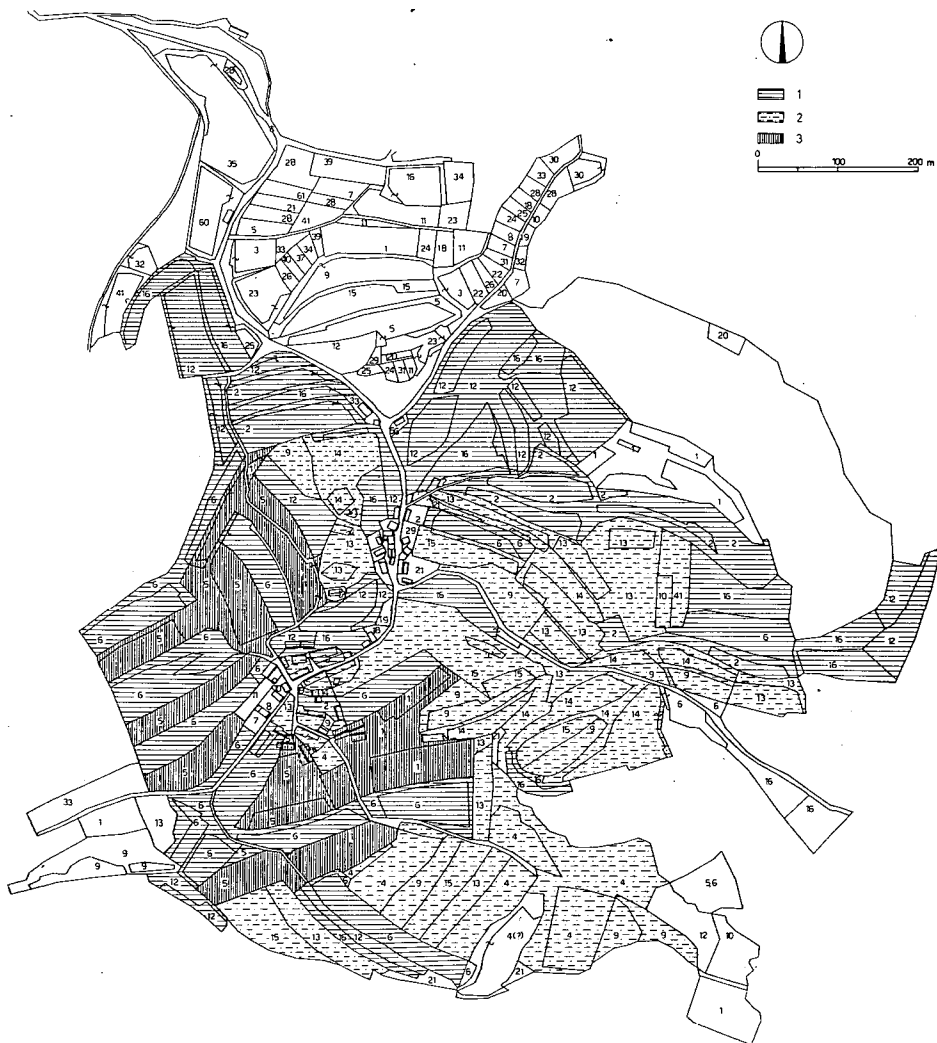
Karta zemljiškega donosa (sl. 5) kaže, da so najbolj donosne njive jugovzhodno od vasi, največje površine srednje donosnih njiv pa južno od vasi. — Na južnem delu vaškega zemljišča so tudi največje sklenjene njivske površine. Vse doslej povedano kaže, da je bilo to polje pridobljeno najprej, da nam je tu iskati prvotno zemljiško jedro. Tu nimata njiv kmetiji 2 in 14, ki ju zato lahko imamo za mlajši.

1.3 Rekonstrukcija starejše razdelitve zemljišča

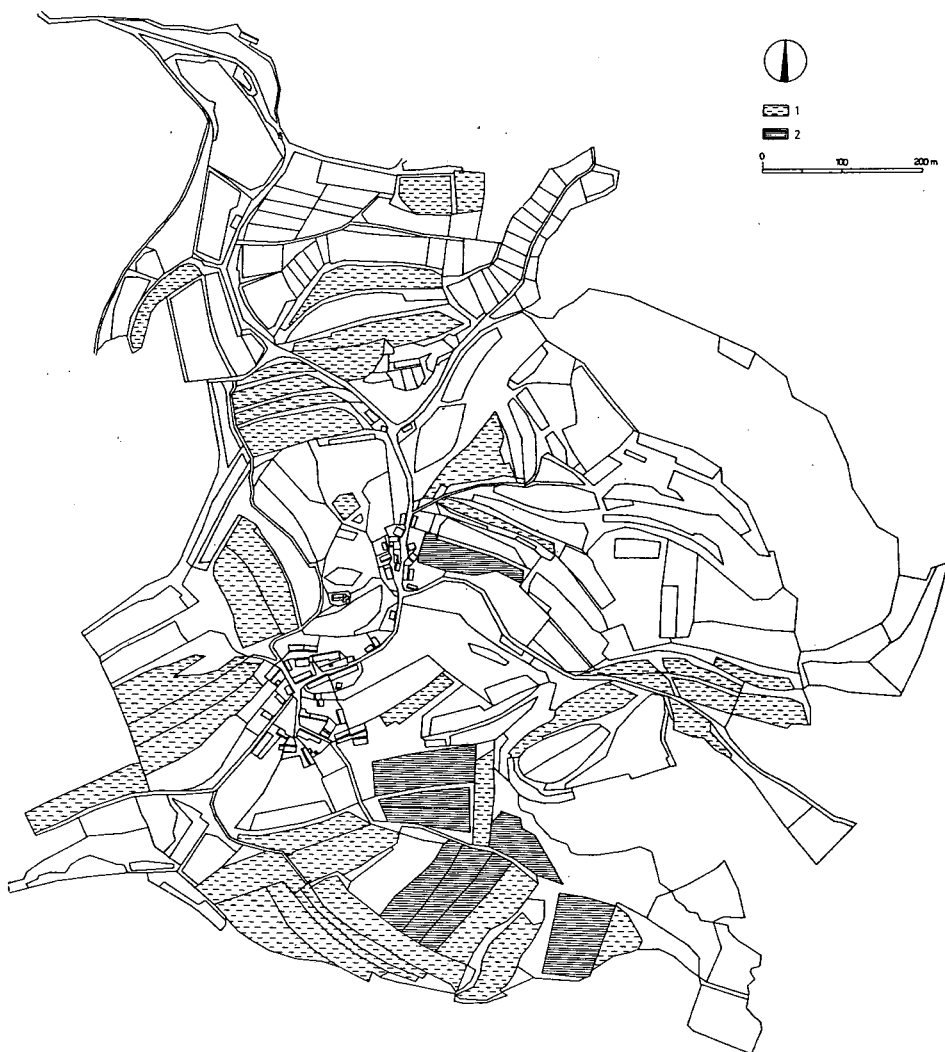
Sedaj se moramo lotiti najbolj kočljivega dela celotnega postopka, ki je najbolj odvisen od osebne presoje. Ker so se prvotne obdelovalne enote in tudi pozneje kmetije lahko večkrat delile, je potrebno poiskati skupine stalno si

sosednjih hišnih števil. Ta sosesčina je nastala, kadar so se notranje delile posamezne enote, ne pa celotno vaško zemljišče vsakokrat na novo. S pisanimi viri je bilo mogoče pri blejskih vaseh dokumentirati le cepitve kmetij iz mladega časa. Ti primeri nam kažejo značilen način delitve zemlje. Mnogo parcel je bilo razdeljenih na pol. Prej se je delitev zgodila, več nove, samostojno stoječe posesti sta si lahko nabrali novi polovici. Iz starejše obdelovalne enote sta lahko nastali dve novi, v primerih pa, ko so razpadale razširjene obdelovalne enote — dvori, je bilo novih enot lahko več. Ker vnaprej ne poznamo rezultata, moramo biti pozorni tako na dvojice hišnih števil, kot tudi na ponavljajoče skupine več hišnih števil.

Dodatna težava je v tem, da pri delitvah ni bila vedno dosledno razdeljena vsaka posamezna parcela stare obdelovalne enote, ampak so bolj pazili na skupni obseg njivskih površin. Zato nam pri iskanju pravih parov mnogokrat pomaga tudi izračun njivskih površin posameznih kmetij. Kmetije, ki imajo njivske površine, ki so manjše od vaškega povprečja, so navadno nastale z delitvijo. Vendar na ta način navadno ugotovimo le mlajše cepitve, ko ni bilo več časa ali prostora, da bi nove enote povečale posest.

Slika 5: Spodnje Gorje. Donos njiv po jožefinskem katastru. 1 — srednji, 2 — dober

Slika 6: Spodnje Gorje. Zemljišče posameznih skupin kmetij. 1 — 2, 6, 12, 16; 2 — 4, 9, 13, 14, 15; 3 — 1, 5

Več izvemo, če izračunamo njivske površine vsake posestne enote, posebej v starejšem polju in posebej v mlajšem polju, in nato primerjamo te posamične izračune. Kmetije, ki so nastale ob isti delitvi zemljišča, imajo vsaj približno enake njivske površine, vendar večkrat le tiste v starem polju, kajti po osamosvojitvi si je vsaka zase te površine povečala po svoje. — Kako si pri iskanju pravih skupin pomagamo s karto ledinskih imen, je bilo že povedano.

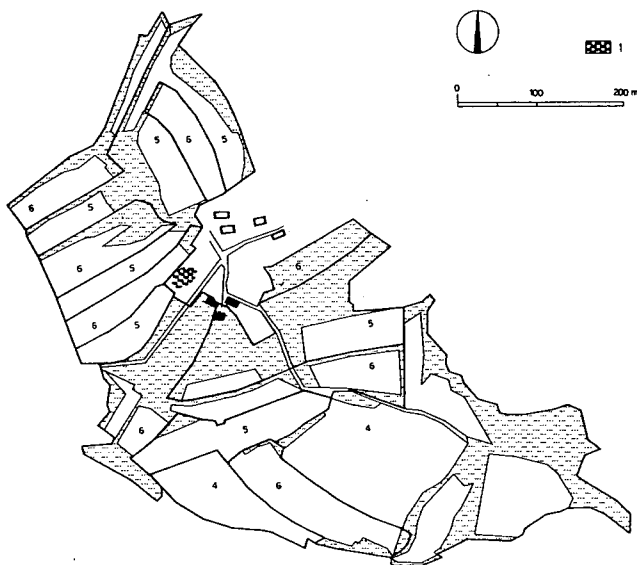
Le redko se posreči najti pravilno »kombinacijo« že v prvem poskusu. Postopek je treba večkrat ponavljati. Domnevne skupine kmetij nato združimo in narišemo njihovo posest kot celoto. Če smo uporabili pravi ključ, se pokažejo obrisi neke starejše poljske razdelitve. To je lahko že najstarejša ohranjena razdelitev in smo z delom na tej stopnji končali. Pri blejskih vaseh gre tedaj za enkratno načrtno razdelitev med manjše število prvotnih obdelovalnih enot, lahko gre tudi za eno razširjeno obdelovalno enoto, na kateri pa je živel več družin. Takšna razdelitev ni posledica daljšega razvoja, ki nas lahko popelje še globlje v čas.

Poglejmo si, kako je z dobljeno podobo v le-tem primeru. Če dobimo tako, ki kaže, da je del polja enakomerno razdeljen med posamezne obdelovalne enote, del pa ga imajo vsaka v enem kosu, lahko delamo še naprej. Polje, ki je enakomerno razdeljeno, je starejše. »celki« so mlajši. O združevanju sestavnih delov sklepamo enako kot prej, samo da je sedaj le še malo primerov, ki bi imeli njive le v najstarejšem polju.

* * *

Če pogledamo, kako je razvrščena posest spodnjegorjanskih kmetij po vaškem zemljišču (sl. 6), ki je bilo izkrčeno pred kajžarsko kolonizacijo, postaneta očitni najprej dve skupini: 1, 2, 5, 6, 12, 16 in 4, 9, 13, 14, 15. V okviru teh skupin je nekoliko tesneje prepletena posest 1 in 5, 2 in 16, 9 in 15, 13 in 14. Njivske površine posameznih kmetij v sklenjenem vaškem zemljišču pa so: 1 — 3,1 ha, 5 — 3,2 ha, 2 — 1,9 ha, 16 — 2,3 ha, 6 — 4,8 ha, 12 — 3,9 ha, 4 — 2,7 ha, 9 — 2,2 ha, 15 — 2,3 ha, 13 — 2,5 ha, 14 — 2,0 ha. Najmanj njiv ima 2 in še te niso v najstarejšem polju. Lahko rečemo, da gre za mlado kmetijo, ki je nastala z odcepitvijo od 16. Podobno velja za 14, ki je najverjetneje nastala z odcepitvijo od 13. Pri presoji preostalih dvojic 1 in 5, 9 in 15 je vidno, da imata 1 in 9 več njiv v mlajšem polju vzhodno od vasi kot pa 5 in 15, zato je verjetno, da se je 1 odcepila od 5, 9 od 15. Tako lahko naštejemo tele »prakmetije« v dveh skupinah: 5, 6, 12, 16 in 4, 13, 15.

Ko smo enotno označili posest vsake skupine posebej, pri čemer smo kot tretjo določili še 5, ki ima edina posest le v neposredni okolici vasi, se je prikazala zgovorna podoba. 5 ima posest le pri vasi in je enakomerno prepletena s posestjo skupine 6—12—16. Ta ima še del njiv Na došce, sicer pa velik sklenjen kos severnega dela vaškega zemljišča. Ta kos obsega tudi ledino Na Radolce. Skupina 4—13—15 ima drugi del njiv Na došce, sicer pa veliko sklenjeno zemljišče deloma severno od vasi, predvsem pa vzhodno in jugovzhodno od nje. Po njenem zemljišču teče potok Dobrul. Posamezni otoki skupine 6—12—16 v njeni posesti so najverjetneje posledica drugotne spremembe lastništva tekom stoletij.

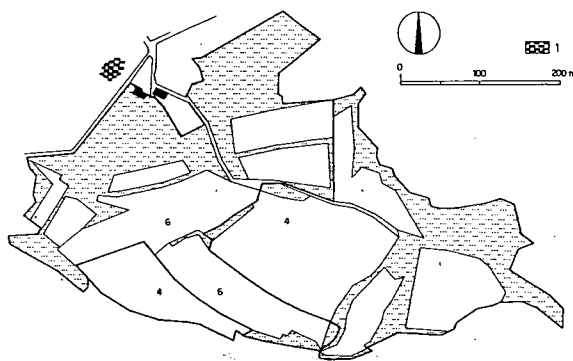

Slika 7: Spodnje Gorje. Posest staroslovenskih kmetij 4, 5, 6. 1 — staroslovensko grobišče. S praznimi okvirčki so označena bivališča poznejših kmetij 12, 13, 15, 16

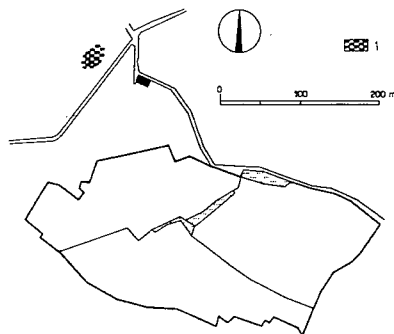
Taka podoba kaže, da je bilo zemljišče na severu in vzhodu izkrčeno pozneje kot tisto na zahodu in jugu. Posest vseh treh enot se prepleta le v polju južno od vasi, kar potrjuje misel, da je tam prvotno poljsko jedro. — Enoti 4—13—15 in 6—12—16 sta bili prvotno manjši. Sele z razširitvijo na večje število družin (poznejših kmetij) sta si morali izkrčiti zemljišče severno in vzhodno od vasi. V enoti 4—13—15 ima največ njiv v starejšem vaškem zemljišču zahodno in južno od vasi 4, v enoti 6—12—16 pa 6. Zato imamo ti dve lahko za matici 13, 15 in 12, 16.

Sedaj si napravimo sliko, ki prikazuje razporeditev posesti med »pra« 4. 5. 6 na starejšem vaškem zemljišču zahodno in južno od vasi (sl. 7). 4 ima posest v enem kosu jugovzhodno od vasi in še eno njivo Na došce. Posest 5 in 6 je enakomerno prepletena. Večina je je severozahodno od vasi, kjer je tudi ime Na rivouce, ki kaže, da je to polje mlajše od tistega južno od vasi. Tudi 5 in 6 sta torej prvotno tvorili manjšo celoto. Matica je bila morda 6, ki ima južno od vasi 2,4 ha njiv, 5 pa malo manj — 1,9 ha.

Osredotočimo se torej lahko le še na polje južno od vasi in na razporeditev posesti 4 in 6 (sl. 8). 4 ima sklenjeno posest v vzhodnem delu, 6 v zahodnem, oboja pa se prepleta v srednjem delu. Tu so tudi največje sklenjene njivske površine. Ker je jedro razdeljeno med obe enoti, obrobje pa ima vsaka v enem kosu, lahko sklepamo, da sta prvotno tvorili eno samo manjšo enoto. Morda je bila to 4, ki ima v prvotnem jedru 3,4 ha njiv, 6 pa 3 ha. Tako se nam končno izlušči jedro kot razmeroma (kolikor je bilo pač mogoče zaradi precej razgiba-

Slika 8: Spodnje Gorje. Posest staroslovenskih kmetij 4, 6. 1 — staroslovansko grobišče

Slika 9: Spodnje Gorje. Prvotno zemljiško jedro. 1 — staroslovansko grobišče
Slika 10: Spodnje Gorje. Slika razvoja vasi

nega zemljišča) pravilna njivska površina (sl. 9). Ta meri 6,4 ha in je razdeljena na tri dele, ki so veliki 1,9 ha, 2,1 ha in 2,4 ha. Meje med temi deli so upoštevale vse poznejše delitve. Južni od teh treh delov je ledina Na došce.

1.4 Vaški tloris

Ko smo dobili podobo razvoja in posameznih razvojnih stopenj, jo lahko poskušamo preveriti na več načinov. Viden odraz razvoja je tudi vaški tloris. Pri tem niso pomembne oblika in velikost hiš ter razporeditev gospodarskih poslopij. Te so vse bolj podvržene spreminjanju kot pa razporeditev bivališč, ki se je v osnovi ohranjala od njihovega nastanka. Običajno stojijo poslopja obdelovalnih enot, ki so skupno nastale iz ene starejše obdelovalne enote, skupaj. Ta navada pa je bila bolj dosledno upoštevana v starejših dobah kot v mlajših. Včasih so skupine bivališč povsem jasne, drugač so te pomešane med seboj. V številnih vaseh imajo posamezne skupine v enem naselju posebna imena in včasih ve povedati ljudsko izročilo, kateri del vasi je starejši. Tudi s tem si pomagamo.

Za razliko od zemlje, ki jo je mogoče skoraj poljubno deliti, pa to s hišami pri cepitvah starejših obdelovalnih enot ni bilo mogoče. En nov del je obdržal staro bivališče, ostali deli so si morali zgraditi novo. Razmerje sil, ki je odločalo, kdo obdrži staro hišo in kdo mora zgraditi novo, se je lahko nekoliko odrazilo tudi pri delitvi polja. Tisti, ki je ostal v stari hiši, je včasih dobil malo večji delež v starem polju. Tako lahko z določeno verjetnostjo sklepamo, katere hiše so starejše in katere mlajše. Razvoj vaškega tlorisa in zemljiške razdelitve se torej medsebojno pojasnjujeta.

Tvegano pa je o naselitveni zgodovini vasi sklepati le po končni obliki vaškega tlorisa, kot ga kaže zemljiški kataster. Dosedanje mnenje, da je obcestni tloris mlajši od gručastega, so posamezni primeri blejskih vasi postavili na glavo. Tako je obcestni tloris Zagorice starejši od gručastega tlorisa Želeč (Župa, III. 12. c.). enako je v vasi Grad severni obcestni del vasi starejši od osrednjega gručastega (Župa, III. 9. c.). Zelo na splošno gledano so gručaste vasi res starejše od obcestnih, ker pa so večkrat možne izjeme, to ne more biti vselej veljavno pravilo. Boljša opredelitev razlike med njimi se mi zdi ta, da je gručasti tloris posledica nenačrtnega razvoja, obcestni pa načrtnega, ne glede na čas nastanka.

* * *

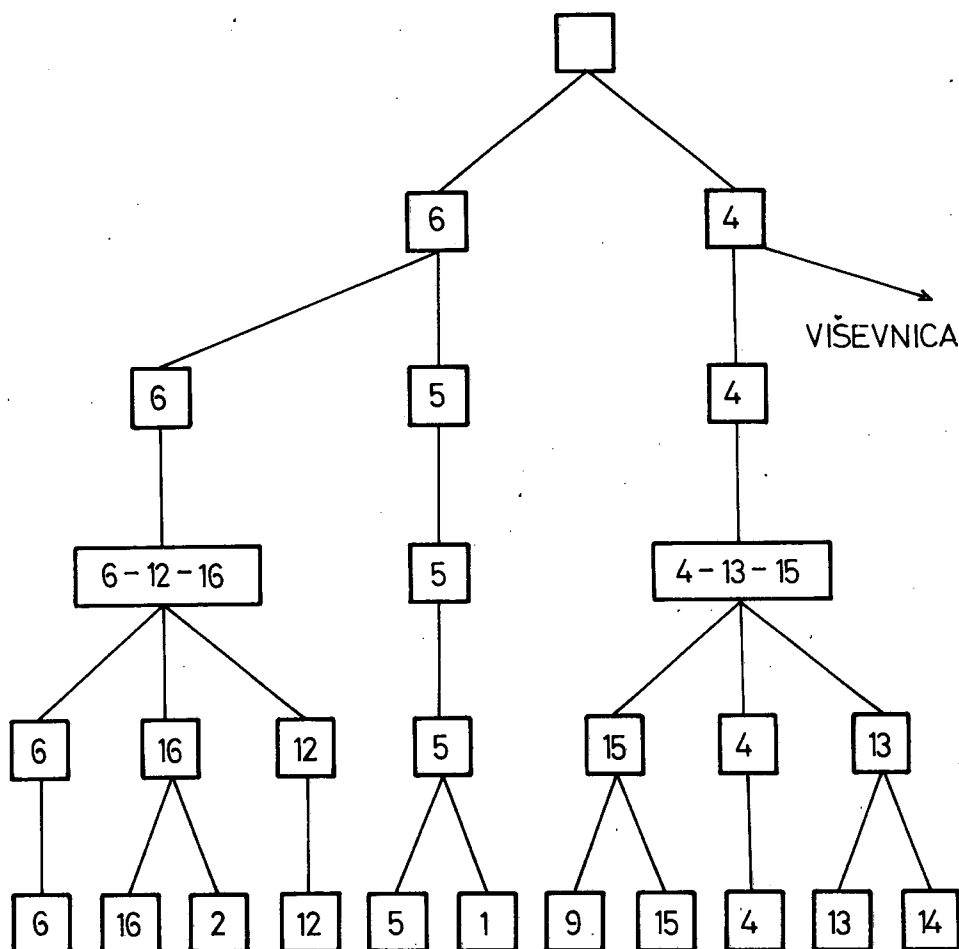
Navidezno gručasti stavbni tloris Spodnjih Gorij postane, če upoštevamo le bivališča, v skladu s prikazanim razvojem polja urejen. Bivališča najstarejših treh enot 4, 5, 6 tvorijo južni del vasi (sl. 7). Severni del vasi tvorijo urejeno postavljena bivališča kmetij 12, 16, 13, 15, ki so bile nekoč sestavni del širših enot 6—12—16 in 4—13—15. Vmesni prostor so pozneje zapolnile najmlajše kmetije 1, 2, 9, 14 (sl. 2). Takšen smiselni razvoj vaškega tlorisa potrjuje prikaz razvoja polja.

1.5 Načrt razvoja vasi

Ko smo s pomočjo retrogradne analize zemljiškega katastra izluščili podobe razvoja vasi in njenega zemljišča, si vse to ponazorimo še z načrtom. Vrišemo posamezne obdelovalne enote s hišnimi številkami bivališč in prikažemo njihove cepitve vse do stanja, ki ga je zabeležil zemljiški kataster. Tako dobimo piramido lahko povezujemo s pisanimi in arheološkimi viri.

* * *

Načrt razvoja Spodnjih Gorij (sl. 10) je po prikazanem takle. Najprej je nastala ena obdelovalna enota s poljem južno od selišča. V naslednji razvojni

stopnji sta iz nje nastali dve enoti — 4 in 6. Staro polje sta si razdelili in si ob njem izkrčili novo, vsaka v enem kosu. Sledila je delitev 6 na 6 in 5. Razdelili sta si staro pa tudi novo polje, ki sta ga izkrčili zahodno od vasi. To krčenje je potekalo v sodelovanju z naselniki Viševnice. Tam je to polje najstarejše (Župa, III. 4. b.), zato je zelo verjetno, da so naseljenci prišli iz Spodnjih Gorij, morda iz enote 4, katere polje se v tem času sicer ni spreminjalo. 4 in 6 sta se pozneje povečali vsaka še z dvema družinama, pri čemer pa sta ostali obdelovalno-lastniški enoti. V nadaljnjem razvoju sta razpadli na posamezne kmetije: 4 na 4, 13, 15 — 6 pa na 6, 12, 16. 5 take razširitve ni doživela. V končnem obdobju je prišlo še do cepitve posameznih kmetij: 5 na 5 in 1 — 13 na 13 in 14 — 15 na 9 in 15 — 16 na 2 in 16.

2. Pisani viri

S pisanimi viri si osvetlimo razvoj posameznih vasi. Da pa pisane omembe vasi postanejo povedne, jih moramo skleniti v neprekinjeno verigo od najstarejše do zemljiškega katastra. Listina o neki kmetiji v vasi namreč sama po sebi ne pove mnogo. Pomembna postane šele, ko vemo, za katero kmetijo gre.

Veriga virov za blejske vasi je navadno takale: posamezne omembe v listinah — načrtni popisi v urbarjih — terezijanski kataster (ki je nekak izpisek iz urbarjev) — jožefinski kataster (ki obravnava celotno vaško zemljišče hkra-

ti s pripadnostjo posameznim zemljiškim gospodom) — franciscejski kataster (kjer je zemljišče prvič natančno narisano in izmerjeno).

Verigo je treba skleniti za vsako vas posebej, pri čemer je treba zajeti čim več obstoječih pisanih virov. Lastniška razbitost posameznih vasi, ki sicer otežkoča zbiranje virov, je po drugi strani koristna, saj olajšuje enačenje kmetij in posesti, ki jo viri omenjajo.

Nekatere mlade delitve kmetij so lepo razvidne iz sledečih si popisov posesti, a takih je le malo. Glavni vaški razvoj gruntov je bil v Blejskem kotu že do srede 13. stoletja zaključen. Zato je razumljivo, da se členitev blejskih vasi v 14. stoletju, ki jo pisani viri že dobro dokumentirajo, običajno ujema le s končno razdelitvijo, ki jo kaže načrt razvoja vasi. Bolj zanimiva je povezava z viri 11. in 12. stoletja, ki še odražajo delitev na starejše, mnogokrat tudi večje obdelovalne enote. Listin, ki bi neposredno govorile o nastanku vasi, za Blejski kot ni. Za precej vasi pa je o njihovem nastanku še ohranjeno ljudsko izročilo. To nam letnice nastanka sicer ne sporoča, pojasnjuje pa njegove okoliščine.

Pravilno verigo virov lahko mnogokrat sestavimo šele pri njenem vzporejanju z načrtom razvoja vasi. Seveda pa velja tudi obratno. Oba postopka sta torej povezana. Izvedemo lahko vsakega posebej, njuno izvrednotenje pa mora biti istočasno. — Za vse doslej povedano velja, da večkratno ponavljanje izboljšuje rezultat.

* * *

Pisani viri, ki se nanašajo na posest v Spodnjih Gorjah (Župa. III. 2. c.), so: verjetno (lokalizacija ni povsem nedvoumna) že briksenska listina iz let 1050—1065, listine iz let 1302, 1333, 1352, 1392, popis pravic goriškega grofa na Bledu iz okoli 1350, urbarja blejske proštije iz let 1430 in 1431, celjska fevdna knjiga iz 1436, fevdna knjiga Habsburžanov za bivšo celjsko posest iz let 1457—1461, briksenski urbar iz 1464, radovljiški urbar iz 1498, urbar otoške proštije iz 1524, radovljiški urbar iz 1579, briksenski urbar iz 1602, briksenski urbar iz okoli 1731, terezijanski kataster iz 1756, jožefinski kataster iz 1785, franciscejski kataster iz 1827.

Veriga teh virov (sl. 11) nam pove, da je do cepitve 5 na 5 in 1 prišlo najverjetneje v času med 14. stoletjem in 1464. Skupina kmetij 4, 9, 13, 14, 15 je bila še 1392 posestna enota, a že razdeljena na štiri kmetije in dvor (najverjetneje hiša št. 1). Tudi hiši št. 5 in 6 viri omenjajo kot dvora. Če se listina iz 1050—1065 res nanaša na Spodnje Gorje, bi posestvo, ki ga navaja, lahko pomenilo razširjeno obdelovalno enoto 6—12—16. Do nastanka posameznih kmetij je torej prišlo po sredini 11. stoletja in pred 14. stoletjem. Pisani viri pojasnjujejo tako le spodnji del načrta razvoja vasi. Kažejo, da je njegov zgornji del starejši od sredine 11. stoletja.

Le lučaj od južnega, starejšega vaškega jedra je bilo pri kopanju peska odkrito staroslovansko grobišče. Žal je bilo pri tem skoraj v celoti uničeno. Po chranjenih najdbah in navedbah domačinov je pripadalo vsaj obdobju od druge polovice 8. stoletja do 10. stoletja, lahko pa se je začelo še prej. Povezava med grobiščem, vasjo in njenim poljem se zdi logična in bi pojasnjevala zgornji del načrta razvoja vasi, vendar si želimo trdnjega dokaza. Tega nam dajeja vas (Zgornje) Bodešče in staroslovansko grobišče Dlesc pri Bodeščah.

3. Arheološki viri

Pisani viri 11. stoletja so za Blejski kot najstarejši. Vendar so še vasi s številnimi razvojnimi stopnjami, pri katerih nam celo ti viri ne pojasnjujejo začetrnega razvoja, ker so premladi. Nadaljnjo možnost osvetljevanja nam dajejo za čas pred 11. stoletjem arheološki viri iz staroslovanskega, zgodnj srednje-

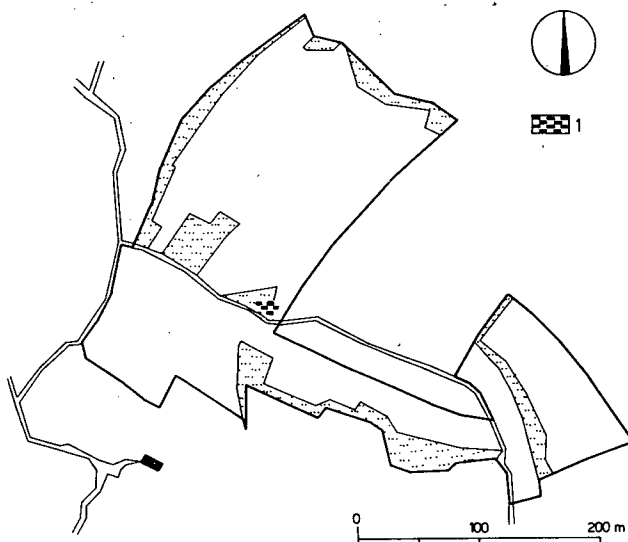
obstoja štirih. retrogradna analiza zemljiškega katastra pa še treh. Od verjetnega celotnega števila sedemnajst grobišč jih tako bolje ali slabše poznamo deset. V nadaljnjem bo govor le o teh treh petinah, ki že dajejo splošnejše obrise. Dve grobišči sta ob cerkvah in tako presegata vaške okvire. Za zgoraj navedene povezave sta manj povedni in ju ne bomo obravnavali. Preostane nam še osem primerov.

Pet jih leži v sedanjih vaseh ali ob njih. Od preostalih treh sta dve ob nekdanjih naselbinah, za tretje je to še nedokazano. Prvih pet leži ob polju, druga tri so od njega bolj ali manj oddaljena. Podrobnejša preiskava je pokazala, da pripadajo naselbinam, ki niso bile izključno agrarne. Po retrogradni analizi zemljiškega katastra od prvih petih le dve ležita ob polju, ki ni bilo drugotno razdeljeno konec 10. stoletja ali v 11. stoletju, od drugih treh pa sploh nobeno.

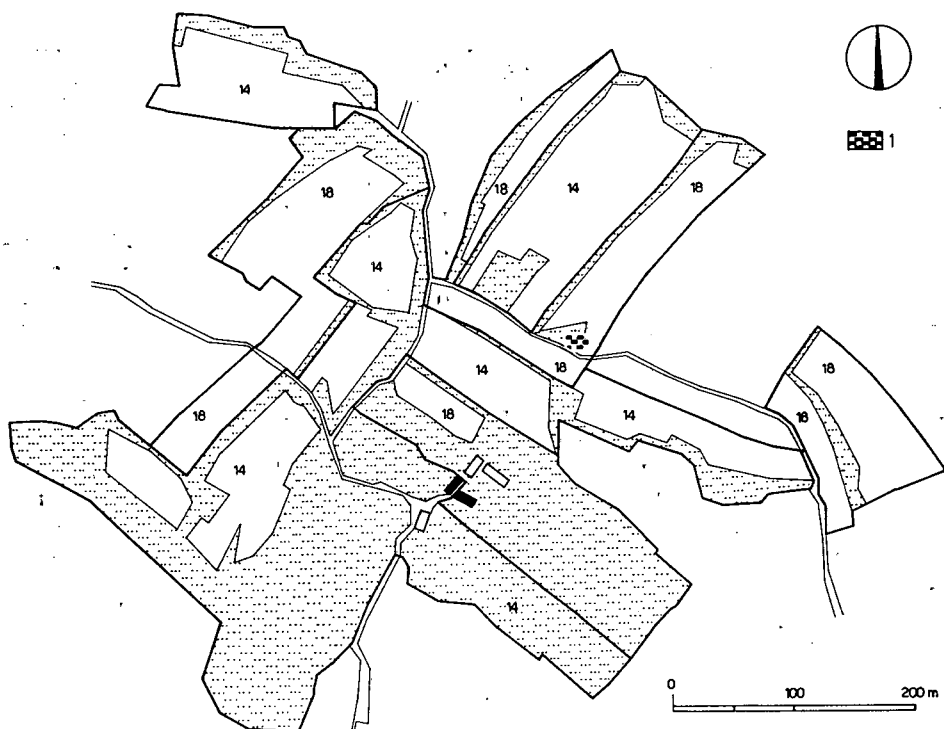
Iz povedanega lahko povzamemo, da imamo vasi, ki so nastale v zgodnjem srednjem veku in se je razdelitev njihovega polja nepretrgano razvijala do danes. Nadalje so vasi, ki so nastale v istem obdobju, a je bilo njihovo polje tekem stoletij vsaj enkrat preurejeno, preurejena je bila tudi naselbina, ki je lahko ostala na starem mestu, lahko pa je nastala tudi nova, na drugem mestu. Za nedvoumno povezavo med načrtom razvoja vasi in grobiščem sta dva pogoja. Pomembne so le vasi s povsem nepretrganim razvojem, pri katerih vaško polje ni bilo drugotno razdeljeno. To je prvi pogoj. Drugi pogoj je, da je raziskano celotno grobišče take vasi. Oba pogoja sta bila izpolnjena pri (Zgornjih) Bodeščah.

3.2 Primer (Zgornjih) Bodešč

Ločeno sta bili narejeni razčlenitev grobišča in rekonstrukcija vaškega razvoja po opisani metodi retrogradne analize zemljiškega katastra (Župa, III. 3. b., c.). Podoba razvoja je takale. Zgornje Bodešče, ki so se prvotno imenovale samo Bodešče, so nastale z naselitvijo iz prostora sosednje vasi, kjer stojijo danes Spodnje Bodešče. Najprej so bile le ena obdelovalna enota (sl. 12). Ta je imela polje severno in severovzhodno od vasi, kjer je boljša zemlja. Nato se je delila na dvoje (sl. 13). Novi enoti (14, 18) sta si razdelili staro polje in si izkrčili novo na slabši zemlji zahodno od vasi. Obe enoti sta se zatem notranje

Slika 12: Bodešče. Prvotno zemljiško jedro. 1 — staroslovansko grobišče Dlese

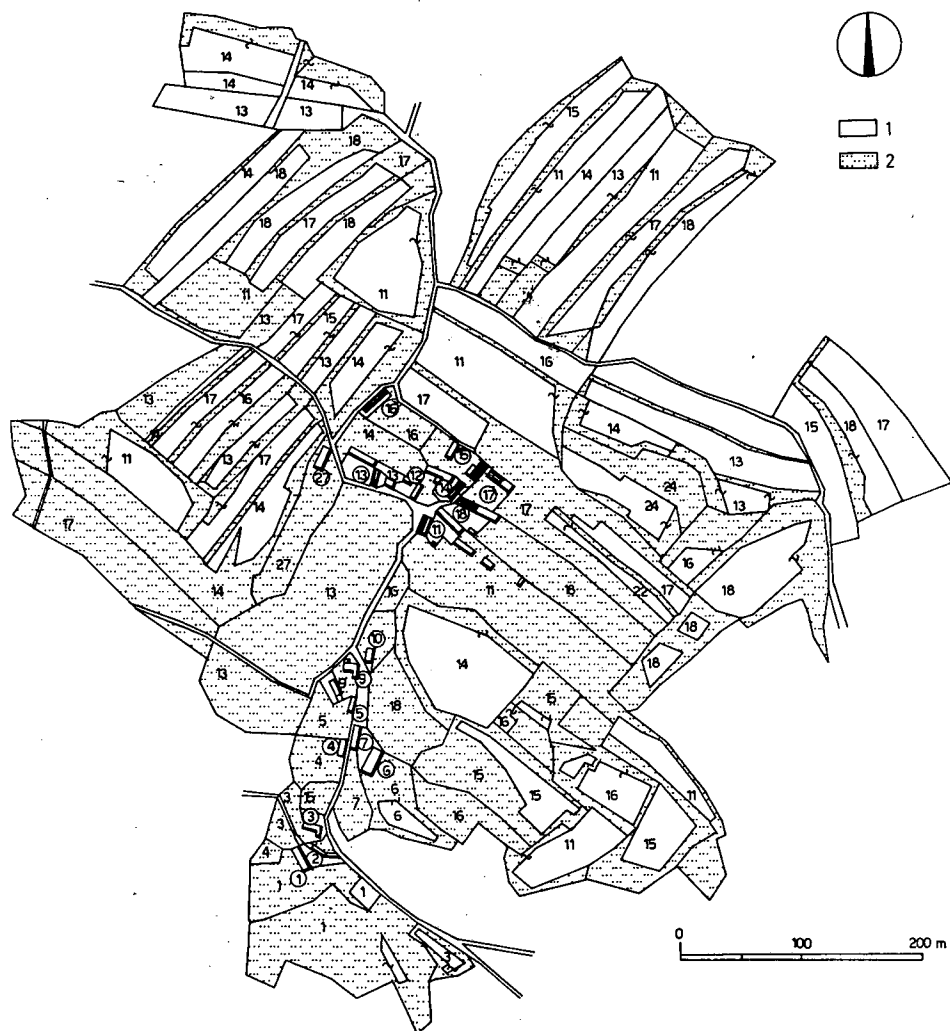
Slika 13: Bodešče. Posest staroslovenskih kmetij 14, 18. 1 — staroslovansko grobišče Dlesc. S praznimi okvirčki so označena bivališča poznejših kmetij 14, 15, 17

preoblikovali tako, da sta na 14 živeli dve družini, na 18 pa tri. Pozneje je bilo zemljišče razdeljeno v obdelavo posameznim družinam in nastale so kmetije: iz 14 — 11 in 14, iz 18 — 15, 17, in 18. Končno sta se tekom časa kmetiji 14 in 15 še razdelili: 14 na 13 in 14, 15 na 15 in 16 (sl. 14).

Pisani viri nam povedo, da je do delitve na posamezne kmetije moralo priti že pred sredino 12. stoletja. Kmetiji 11 in 17 sta namreč omenjeni že v letih 1165—1170. Čeprav kmetiji 14 in 18 pisani viri omenjajo šele 1579, je to le zaradi slabe ohranjenosti virov. Kmetija 14 se je delila na 13 in 14 že pred letom 1253. Tedaj je kmetija 13 že prvič navedena hkrati s kmetijo 15. Do delitve 15 na 15 in 16 je prišlo po letu 1609. — Začetnih stopenj razvoja zemljiške razdelitve pa pisani viri ne pojasnjujejo.

3.2.1 Staroslovansko grobišče Dlesc pri Bodeščah

Grobišče, ki je bilo v celoti raziskano, leži 150 m severovzhodno od vasi, ob poti, na vzhodnem pobočju ledeniške gomile. Pokopališčni prostor je bil razdeljen glede na spol in starost pokojnikov, po usmeritvah grobov, skrbnosti pokopov in času uporabe (prim.: T. Knific, A. Pleterski, Staroslovansko grobišče Dlesc pri Bodeščah. — Arheološki vestnik 32, 1981, 482—532. Dalje: Dlesc). Grobišče je bilo že razčlenjeno na podlagi ustaljene delitve kulture karantanskih Slovanov na karantansko in ketlaško časovno stopnjo (Dlesc, sl. 33). Vendar pa je možna podrobnejša členitev. Pri tej sem se naslonil na časovno razdelitev bližnjega grobišča Sedlo na Blejskem gradu (A. Pleterski, Časovna izpovednost plastovitosti staroslovanskega grobišča Sedlo na Blejskem gradu. — Arheološki vestnik 33, 1982, 134—150. Dalje: Sedlo). To je pokazalo, da je mogoče tudi grobišča karantanskih Slovanov obravnavati generacijsko s pomočjo

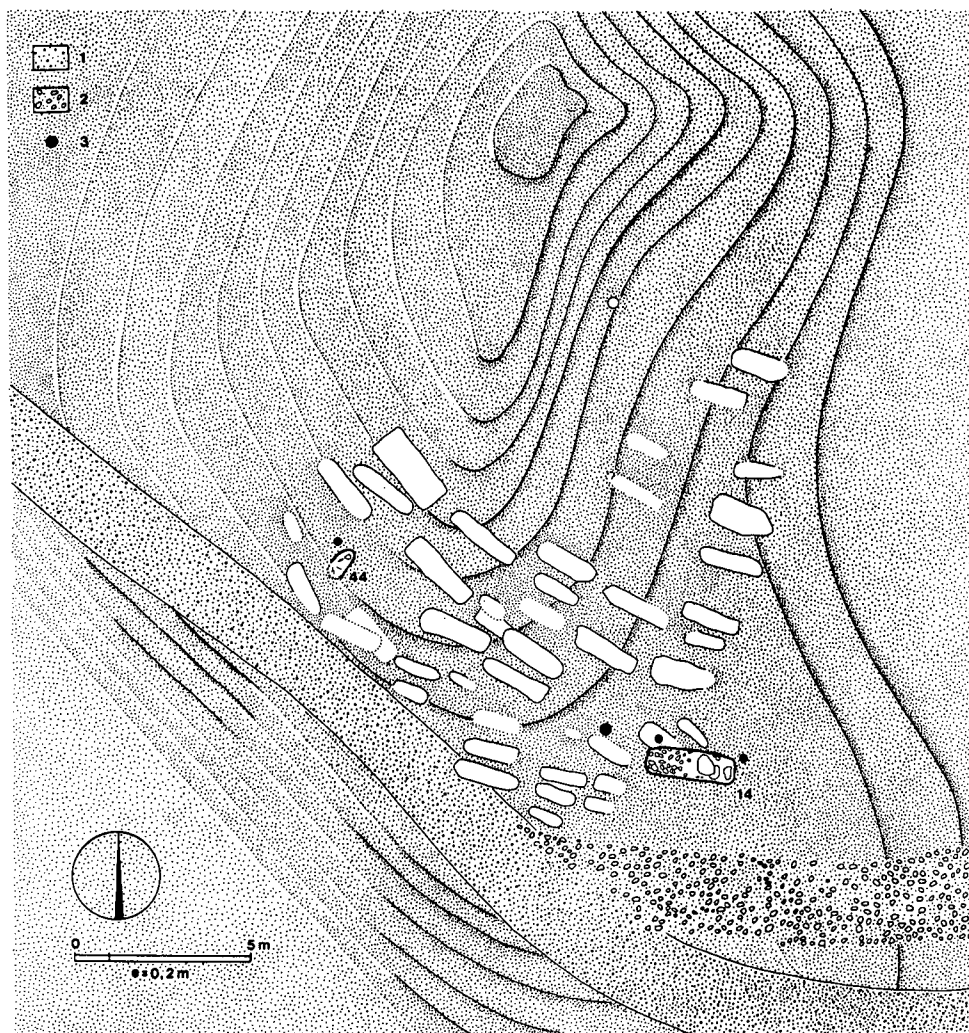

Slika 14: Bodešče. Sklenjeno vaško zemljišče po franciscejskem katastru iz 1826 in njegova razdelitev med posamezne obdelovalce. Z vzporednimi črticami so označena bivališča kmetij

souporabe plastovitosti in tipologije. Pokopavanje je na Sedlu potekalo po štirih zaporednih pokolenjih. Prva tri so se držala določenega reda, četrto ne več. S pomočjo nekaterih predmetov, ki jih je najti v širšem prostoru, je bilo mogoče dokaj točno opredeliti obdobje, v katerem so bili pokopani posamezni rodovi. Primerjava obeh grobišč kaže, da se delita časovno enako.

3.2.2 Medsebojna časovna razdelitev grobov na Dlescu

Najstarejša sta grobova 14 in 44 (sl. 15). Oba sta izjemna. Označena sta bila z zabitimi koli, po njiju so se ravnali ostali grobovi. Grob 14 je bil narejen namenoma kot prazni grob — kenotaf. Bil je skrbno zapolnjen s kupom kamnov na zahodni strani, na vzhodni pa so bile zložene tri skale. Ležal je vzporedno z mimo idočo potjo. Ob njem se je razvil otroški del grobišča. Preko njega je bil narejen grob druge skupine (6). V grobu 44 je bil pokopan otrok, pravokotno na smer ostalih grobov, ležeč na desnem boku, s skrčenimi nogami. Okoli

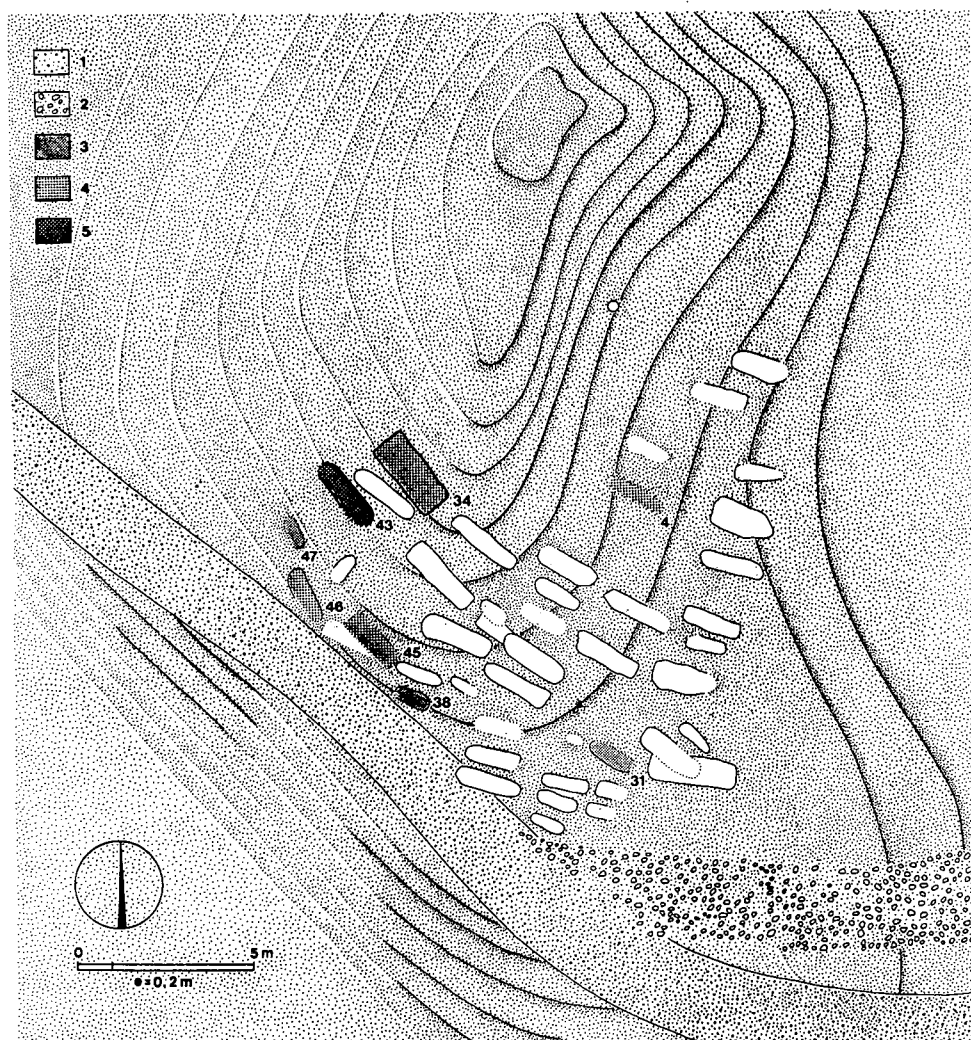
Slika 15: Dlesc pri Bodeščah. Začetek pokopavanja. 1 — sedanja pot, 2 — arheološko ugotovljena pot, 3 — jama za kol

njega je prazen prostor, ki se mu ogibajo že grobovi prve skupine. Zdi se, da so s tema grobovoma vpeljali pokopavanje in določili prostor pokopališča.

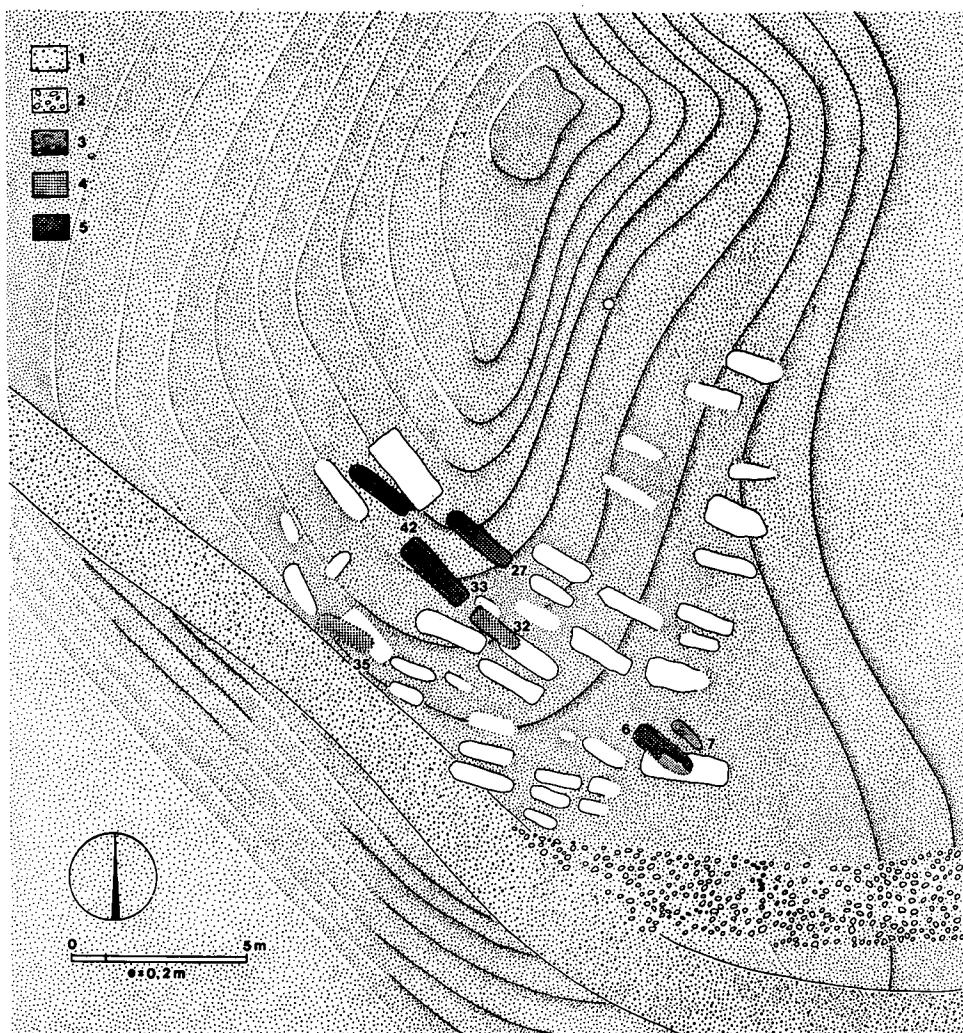
Prva skupina (sl. 16). — Na Sedlu so zanjo značilni noži s hrbtom, ki se v konici lomi k ostrini, in obsenčniki iz tanke žice z zanko in kaveljčkom na koncih (Sedlo, 111). Enake predmete najdemo na Dlescu v grobovih 6, 31, 43 (noži) in 4, 38, 34 (obsenčniki). Ker pa sta v grobu 6 tudi obsenčnika iz debele žice z ravno odrezanim koncem na eni strani in z enojno odebelitvijo na drugi in ker ta grob leži preko starejšega groba 14, ga nikakor ne moremo prištetiti najstarejši skupini. Prvi skupini lahko s precejšnjo verjetnostjo prištejemo tudi grob 45, v katerem je bil najden glinen lonček, ki si ga kot star poganški pridatek težko predstavljamo v mlajšem grobu. O starosti grobov 43 in 31 je bilo precej napisanega tudi drugod (Dlesc. 502; T. Knific, Nožič z zavojkoma s staroslovanskega grobišča Dlesc pri Bodeščah. — Arheološki vestnik 34, 1983, 361—374).

Prva, najstarejša skupina z izjemo nekaterih otroških grobov zavzema skrajni zahodni del grobišča in s tem teme ledeniške gomile. Glede na to ji morda smemo prišteti tudi grobova 46 in 47, ki ležita na istem predelu, med določljivimi grobovi. Tako smo pripadnost prvi skupini določili grobovom 4, 31, 34, 38, 43, 45, 46, 47.

Druga skupina (sl.17). — Na Sedlu so zanjo značilni med drugim obsenčniki z ravno odrezanima koncema, kot osamljen primerek pa ji pripada tudi nož, pri katerem se rezilo enakomerno zožuje v konico (Sedlo, sl. 5: grob 40). Take predmete imajo na Dlescu grobovi 27, 33 (noža) in 32, 6 (obsenčnika). Pri zadnjem imata obsenčnika sicer že enojno odebelitev na enem koncu in se s tem približujeta mlajšim vodilnim tipom, vendar za njuno zgodnjo opredelitev govorita dva razloga; bila sta najdena ob senceh novorojenčka, ki bi jih, če bi preživel, ponesel v grob mnogo pozneje. Poleg tega je bil v istem grobu ob okostju odraslega moškega najden nož starejšega tipa (s hrbtom, ki se v

Slika 16: Dlesc pri Bodeščah. Prva skupina grobov. 1 — sedanja pot, 2 — arheološko ugotovljena pot, 3 — otroški grob, 4 — ženski grob, 5 — moški grob

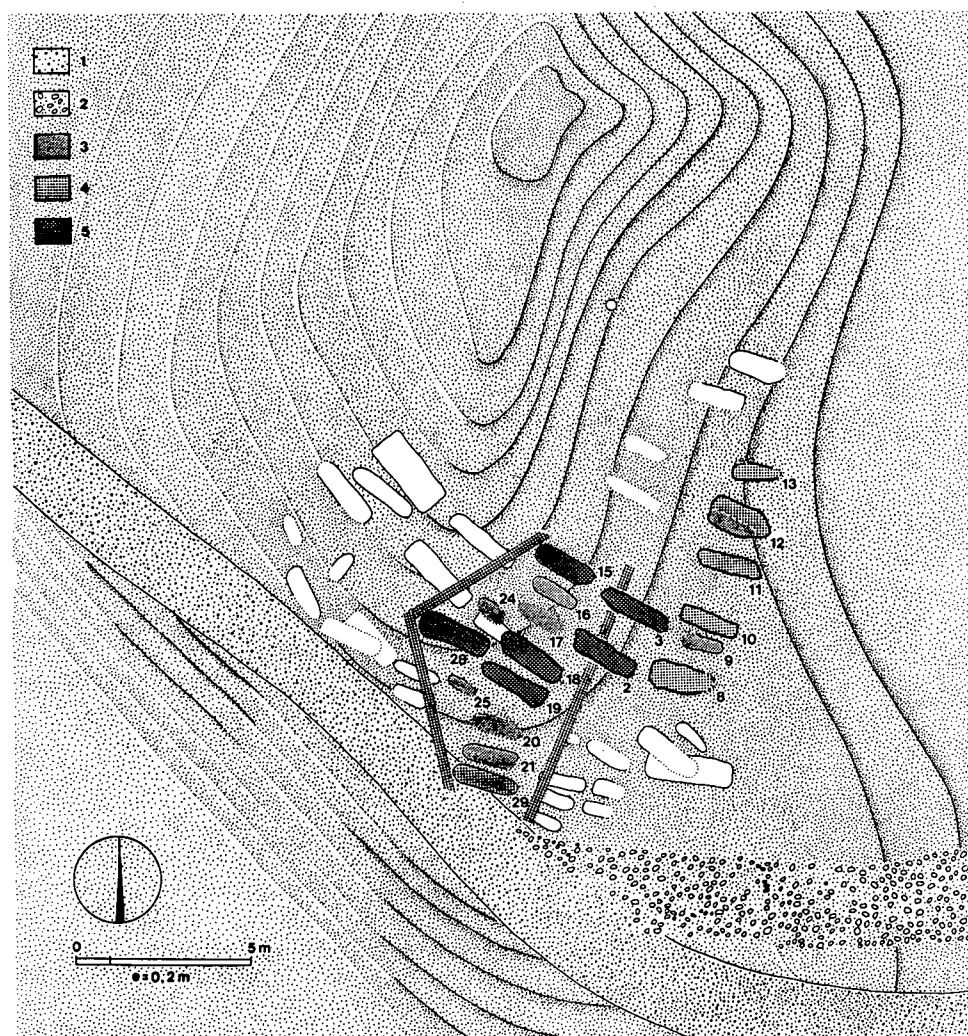
Slika 17: Dlesce pri Bodeščajh. Druga skupina grobov. 1 — sedanja pot, 2 — arheološko ugotovljena pot, 3 — otroški grob, 4 — ženski grob, 5 — moški grob

konici lomi k rezilu). Zato grob 6 prištevam k drugi skupini. Tudi ti grobovi, razen otroškega, ležijo v zahodni polovici grobišča, vendar vzhodno od prve skupine. Na podlagi vodoravne in navpične plastovitosti lahko tej skupini prisodimo tudi grobova 35 in 42, ki ležita na istem predelu in sta bila pri njunem izkopu poškodovana grobova starejše skupine 45 in 34. V grobu 42 je bil sicer najden nožič z zavojkoma, ki pa je sam po sebi ožje časovno nedoločljiv. Morda smem tej skupini prišteti tudi otroški grob 7, ki leži tik ob grobu 6 vzporedno v isti smeri. — V celoti pripadajo drugi skupini grobovi 6, 7, 27, 32, 33, 35, 42.

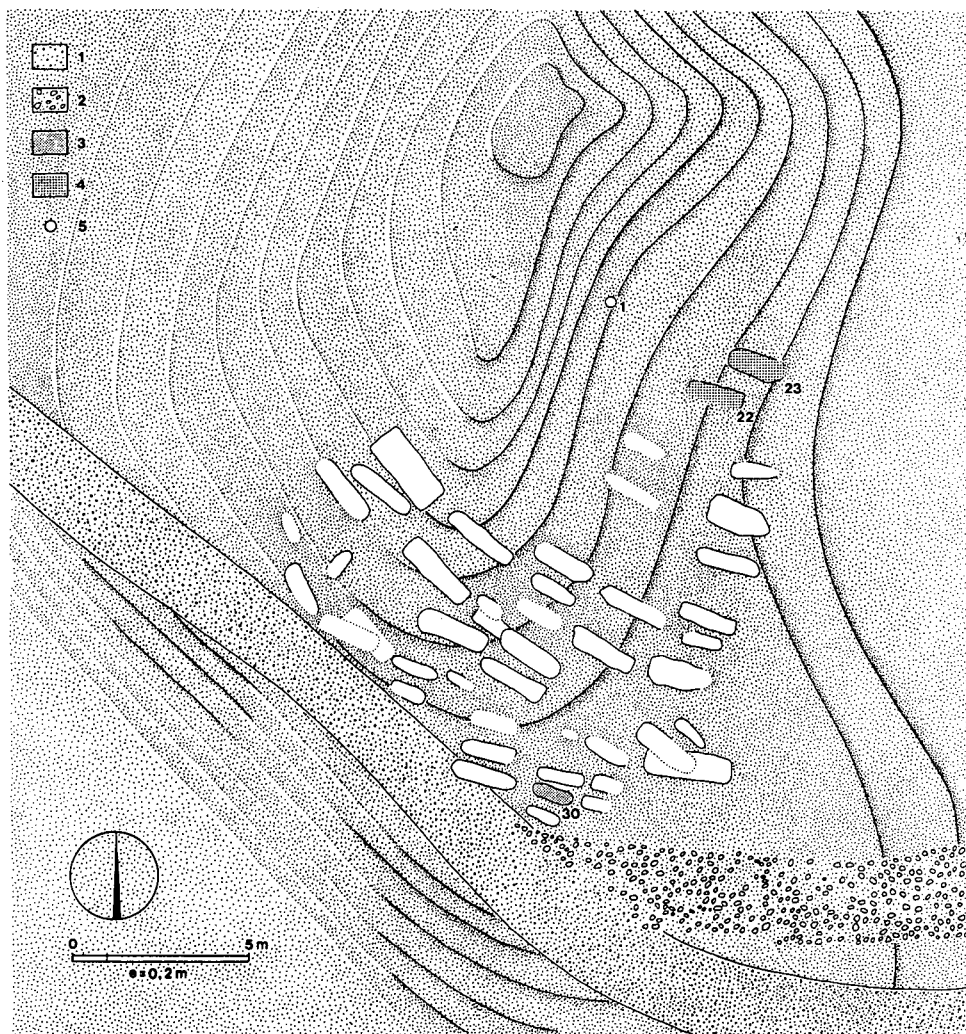
Tretja skupina (sl. 18). Na Sedlu so zanjo značilni obsenčniki z enojno odebelitvijo na koncih, noži pri katerih se v konici stikata rezilo in hrbet bliže hrbtu, prav tako pa so v tej skupini tudi noži, pri katerih se v konici ostrina upogiba k hrbtu (Sedlo. 141). Vse te predmete najdemo tudi na Dlescu v grobovih 8, 10, 12, 13, 21, 23, 29, 30 (obsenčniki) in 3, 15, 16, 28 (noži). Vsi ti grobovi ležijo na vzhodni polovici grobišča in tvorijo tudi njegov vzhodni rob. Njihovo zahodno mejo predstavljajo grobovi druge skupine.

Na podlagi take vodoravne plastovitosti, pri grobovih 18 in 24 tudi navpične, ker ležita nad grobom 32, je tej skupini mogoče prišteti še grobove 2, 9, 11, 17, 18, 19, 20, 25, ki ležijo na istem delu grobišča v istih vrstah kot določljivi grobovi. Izločimo pa lahko grob 23, ki leži na skrajnem severnem robu grobišča, razmeroma oddaljen od ostalih grobov tretje skupine. Prav tako je vprašljiva pripadnost tej skupini groba 30, v katerem so bili polmesečasti uhani in verjetno tudi okrogla okrasna zaponka. Podobni uhani s Ptujskega gradu so bili najdeni skupaj z že belobrdskim nakitom (Dlesc. 503). Enako oblikovana majhna, okrogla okrasna zaponka je bila najdena tudi na Sedlu v grobu 143, ki spada med najmlajše grobove tamkajšnjega grobišča (Sedlo, sl. 5). Na podlagi teh primerjav lahko grob 30 prištejemo naslednji, četrti skupini.

Casovno težko opredeljiv je tudi grob 37, v katerem je bil najden prstan iz debele bronaste žice, kakršna je bila v rabi za obsenčnike od časa druge skupine naprej. Tretji skupini smo torej prisodili grobove 2, 3, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 28, 29.

Slika 18: Dlesc pri Bodeščah. Tretja skupina grobov. 1 — sedanja pot, 2 — arheološko ugotovljena pot, 3 — otroški grob, 4 — ženski grob, 5 — moški grob. Rastrirane črte označujejo trikotniško skupino grobov

Slika 19: Dlesc pri Bodeščah. Četrta skupina grobov. 1 — sedanja pot, 2 — arheološko ugotovljena pot, 3 — otroški grob, 4 — ženski grob, 5 — uničeni grob

Četrta skupina (sl. 19). — Na Sedlu so zanjo značilni obsenčniki z večkratnimi odebelitvami na koncih in predmeti, okrašeni z jamičastim emajlom (Sedlo, 141). Na Dlescu so taki predmeti v grobovih 22 (obsenčniki), 30 (emajl). Grob 22 leži nekoliko stran od tretje skupine izven njenih urejenih vrst ob severnem robu grobišča. Na istem prostoru sta še grobova 23 in 1, ki ju zato enako prištevam četrta skupini. V tej so tako v celoti grobovi 1, 22, 23, 30. Morda ji je pripadalo še več grobov, vendar je bil prav ta del grobišča delno prekopan pri kopanju peska v minulih časih.

Vodoravna plastovitost jasno kaže širjenje grobišča od zahoda proti vzhodu, s temena ledeniške gomile po njenem vzhodnem pobočju v ravnino. Tako je bilo pri prvih treh skupinah, kajti četrta se ni nadaljevala v isti smeri, ampak si je poiskala prostor na severu. Videti je, kot da je grobišče trčilo ob neko oviro, ki je postavila ravno mejo, do kod je mogoče. Ker grobišče še danes leži med njivami Zgornjih Bodešč, je logična misel, da je šlo za rob njive, ki leži vzhodno od grobišča. Ko to ni bilo več v uporabi in se je izgubil

jasen spomin nanj, se je tudi rob njive pomaknil nekoliko zahodneje nad prvo vrsto najbolj vzhodnih grobov, kjer je ostal do danes. Na podlagi povedanega lahko že rečemo, da so bile njive Zgornjih Bodešč izkrcene, preden je nastal vzhodni rob grobišča, torej pred časom pokopa tretje skupine.

Grobišče pa ima do njivske razdelitve še eno neposredno razmerje: preko grobišča na ledeniški gomili gre parcelna meja med kmetijama 17 in 18. Te meje si v času, ko je bilo grobišče v uporabi, pač ne moremo zamišljati. Do delitve posesti med 17 in 18 je lahko prišlo šele potem, ko je grobove že dobra prerasla trava.

Vendar to ni edino, kar je mogoče reči o odnosu grobišča do polja in vasi. Poglejmo, kaj se prikaže, če okostja v grobovih posameznih skupin obravnavamo kot človeška bitja.

3.2.3 Razlaga posameznih skupin

Najprej nekaj splošnih ugotovitev, ki nam bodo pomagale pri podrobnejših opredelitvah.

Grobišče nima le izrazite časovne plastovitosti, ampak je lepo vidna tudi družbena razčlenjenost pokopališkega prostora. Prostor pri grobu 14 je bil pritrhanjen le otrokom (tudi mož v grobu 6 je pokopan z dojenčkom). To je tudi edini del grobišča, ki je bil v uporabi od začetka do konca pokopavanja (Dlesc, sl. 31). Enako izstopa osrednji del grobišča, na katerem so izkopani vsi najlepši grobovi — največji, najgloblji (Dlesc, sl. 28), ki gledajo bolj proti jugu kot drugi (Dlesc, sl. 29), v katerih so pokopani vsi odrasli moški (Dlesc, sl. 34) in le dve ženski (32, 34), vsi ostali so bili odrinjeni na rob. Glava družine je bil torej moški.

Prva skupina (sl. 16). — Tu je le en grob odraslega moškega, ki je od vseh pokopanih na grobišču doživel najvišjo starost (grob 43). Odrasli ženski sta dve (grobova 34, 45). V grobovih 4, 46 sta bili mladenki (najstnici), ostalo so otroci. Pred nami je podoba družine, mož (43) s poleg pokopano ženo (34). Kdo je ženska v grobu 45, stara mati, stranska žena, služabnica, bo morda lahko povedala podrobna antropološka obravnava. V ostalih grobovih so pokopani umrli otroci.

Druga skupina (sl. 17). — V tej so kar štirje grobovi odraslih moških (6, 27, 33, 42), od katerih je eden (42) umrl v mlajših letih kot ostali trije. Pri njem je bil najden nožič z zavojkoma, na podlagi katerega lahko sklepamo o »potepuškem« življenju lastnika (prim.: A. Pleterski, Nožiči z zavojkoma v zgodnjem srednjem veku. — Arheološki vestnik 34, 1983, 386), ki je hodil po svetu in prišel domov umret ter so ga nato pokopali med grobova očeta? (43) in matere? (34). Tudi mož v grobu 6, ki je bil pokopan z dojenčkom na otroškem delu pokopališča, ni bil enakopraven ostalim, saj bi ga drugače pokopali na moškem predelu. Prava gospodarja lahko vidimo le v možeh iz grobov 27, 33. In res sta to pokojnika, ki sta bila najbolj skrbno pokopana. Eden (33) je bil pokopan v preprosti krsti (Dlesc, sl. 12 — 18), drugi (27) v jami, obloženi z velikimi kamni in pokrit z desko (Dlesc, sl. 5). Odrasli ženski sta bili le dve (32, 35), ostalo otroci. Csnovna podoba, ki se tako kaže, je: dva moža (27, 33) s svojima ženama (32, 35).

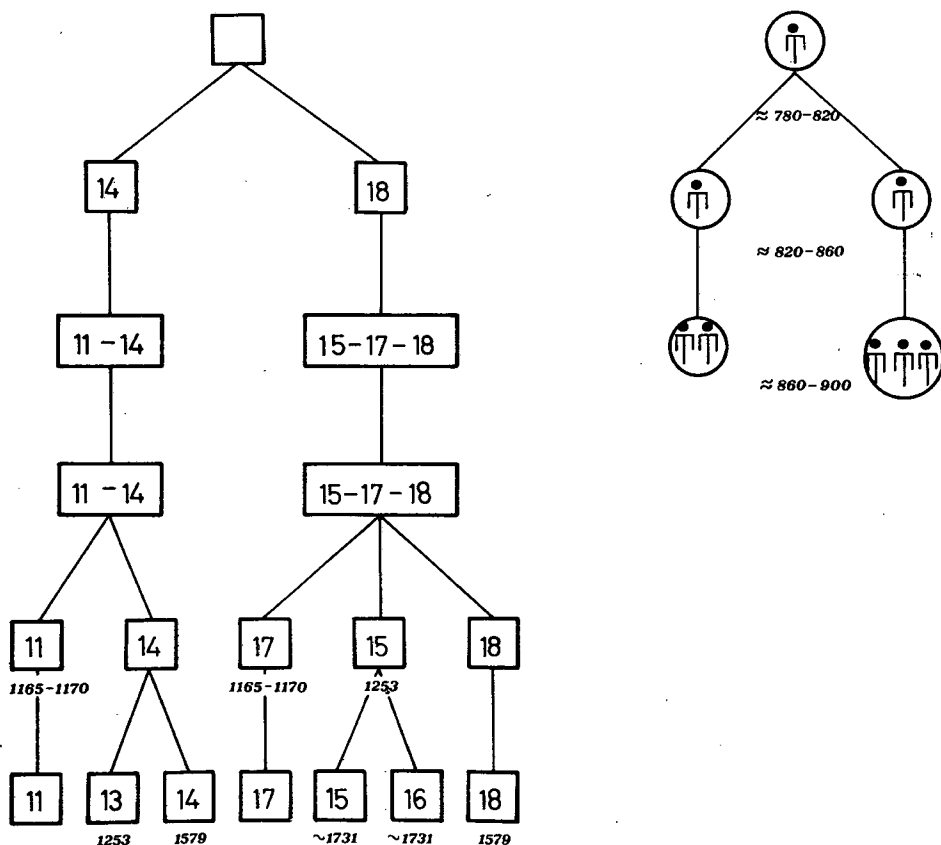
Tretja skupina (sl. 18). — Sedaj je moških grobov največ. Pet odraslih mož (2, 3, 18, 19, 28) in še eno odraslo okostje, ki ga zaradi noža kot dodatka (v tem času in prostoru tipično moški predmet) lahko imamo za moškega (15). Vendar to okostje leži z dvema otrokoma, nekoliko oddaljeno od moške skupine prejšnjih petih grobov, zato ga imam za neenakopravnega. Omenjenih pet moških leži v treh vrstah, 2 in 3, 18 in 19 ter zahodno med njima 28. Tudi ženskih grobov je precej (8, 10, 11, 12, 13, 29). Od teh so v grobovih 11, 13, 29 še mladenke, ena od njih (29) pa je celo pokopana med otroki

in je zato nimam za enakovredno ostalim petim. Te so pokopane v eni vrsti, ki je tudi rob grobišča, razmeroma enakomerno, vendar tako, da je med 8, 10 in 11, 12, 13 nekoliko večji presledek. Drugi grobovi so otroški. V celoti gledano se kaže podoba petih mož (2, 3, 18, 19, 28) s petimi ženami (8, 10, 11, 12, 13). Pri obojih se hkrati nakazuje delitev na dve skupini: trije možje (18, 19, 28) in tri žene (11, 12, 13) ter dva moža (2, 3) in dve ženi (8, 10).

Pokazala se je tudi neverjetna načrtnost pokopavanja v tretjem rodu, zaradi katere grobovi tvorijo nekak enakostranični trikotnik (sl. 18), ki kaže proti posebnemu otroškemu grobu 44. Njegov vrh tvorijo moški grob 28 in levo in desno ob njem po en otroški grob 24 in 25. Spodnji del višine trikotnika tvorita moška grobova 18 in 19, desno od njiju so trije fantovski grobovi 15—17, levo trije deklinski 20, 21, 29. Tolikšna simetrija ne more biti naključje, za kakršnokoli razlago pa je še prezgodaj.

Četrta skupina (sl. 19). — Ta je najmlajša in v njej ni moških grobov, le ženski (22, 23) in otrok (33). Z njimi preneha pokopavanje na grobišču Dlesc. Drugi, ki bi pripadali tej skupini, so bili pokopani na krščansko posvečenem prostoru ob neki bližnji cerkvi. — Nenačrtnost pokopavanja v tej skupini se ujema z nenačrtnostjo pokopov četrtega pokolenja na Sedlu. To je dodatna podobnost, ki krepi časovno enačenje obeh grobišč.

Na podlagi prikazane podrobne razčlenitve je vidno, da so posamezne časovne skupine na Dlescu v bistvu zaporedni rodovi prebivalcev, ki so tu pokopani. To se ujema tudi z razlago časovnih skupin na grobišču Sedlo (Sedlo, 141).

Slika 20: Bodešče. Slika razvoja vasi in grobišča. Pod kvadratki s hišnimi številkami so letnice prve omembe

Dlesc tako kaže sledeč razvoj prebivalstva: sprva le ena družina, ki se v naslednjem rodu podvoji, novi dve pa se v tretjem rodu namnožita na pet družin. Vendar so te še vedno povezane v dve večji skupini, od katerih obsega ena dve in druga tri družine. V času četrtega rodu je pokopavanje ponehalo.

3.2.4 Povezava med grobiščem in načrtom razvoja vasi

Razvoj naselbinske in poljske razdelitve Zgornjih Bodešč kaže tri stopnje (sl. 20); prva — ena prvotna obdelovalna enota (18?), druga — dve obdelovalni enoti (14, 18), tretja — enota 14 se razširi na 11, 14, enota 18 pa na 15, 17, 18. Razvoj grobišča kaže sledeče: prvi rod — ena družina, drugi rod — dve družini, tretji rod — pet družin, povezanih v dve skupini po dve in tri družine.

Očitna je enakost med načrtom razvoja vasi in grobišča. Tri stopnje razvoja se ujemajo s tremi rodovi na grobišču: ena obdelovalna enota — ena družina, dve obdelovalni enoti — dve družini, obdelovalni enoti se razširita na dve in tri poznejše kmetije — dve skupini družin z dvema in tremi družinami.

Tako enačenje krepí tudi razlaga krajevnega imena Bodešče. Po mnenju jezikoslovca dr. Dušana Čopa je nastalo iz staroslovanskega osebnega imena Bodeh (ali Bodeš). Ta je bil ustanovitelj vasi. Če to razlago prenesemo na grobišče, lahko rečemo, da je Bodeh resnično živel. To je starec, pokopan v grobu 43, najstarejšem moškem grobu na pokopališču. Če vemo, da gre za začetnika rodu, se ne čudimo pozornostim, ki so mu bile izkazane. Njegov grob leži na vrhu ledeniške gomile, s truplom so pokopali tudi pridatke, ki po številu, raznolikosti in bogastvu prekašajo druge. Hkrati je tudi razumljivo, da si je njegova žena, pramati rodu, zaslužila prostor v moškem delu grobišča, da ima v grobu številen in izjemno bogat nakit in da je njen grob največji.

Glede na razvoj zemljiške razdelitve je zelo verjetno, da se je Bodeh prišel iz sosednje vasi, kjer danes stojijo Spodnje Bodešče, si postavil nov dom ob svojem polju in osnoval novo pokopališče za svojo družino na ledeniški gomili, ki se je kot otoček dvigala izmed njegovih njiv. Za njim sta posest prevzela dva njegovih sinov, ki sta si osnovala družini, si razdelila očetovino in si izkrčila nekaj novega sveta. Za njima so prevzeli njuni nasledniki. Vendar je prišlo do bistvene spremembe.

Videli smo, da je do delitve posesti med 17 in 18 in s tem do notranje delitve prejšnjih dveh posesti prišlo šele po opustitvi grobišča. Razvoj na dve skupini družin (11, 14 in 15, 17, 18) pa je viden na grobišču že v tretjem rodu. To lahko razlagamo s tem, da se v tretjem rodu posest ni več delila, da sta bila tudi v tretjem rodu lastnika le dva, sam način preživljanja pa je omogočal preživetje petim družinam. Ker pa je bilo število pet zgornja meja, ki so jo dopuščale naravne danosti, se ni več spreminjalo do časa, ko je vsaka družina dobila zemljo v svojo obdelavo.

Bodeško grobišče omogoča tudi okvirno splošno časovno opredelitev. Podobnost z grobiščem na Sedlu velja tudi za določitev časa pokopa posameznega rodu. Na Sedlu je bil pokopan prvi rod v prvi četrtini 9. stoletja, drugi v tretji četrtini, tretji na prelomu istega stoletja, četrti rod pa je bil pokopan že v drugi četrtini 10. stoletja (Sedlo, 146). Nekako isti čas velja tudi za grobove na bodeškem pokopališču. Če upoštevamo, da je Bodeh ustanovil novo naselje še kot mlad mož, je mogoče reči, da se je to zgodilo že v zadnji četrtini 8. stoletja. Do prve zemljiške delitve je v Bodeščah prišlo nato v prvi polovici 9. stoletja. Razširjeni obdelovalni enoti z večjim številom družin sta se izoblikovali v drugi polovici 9. stoletja, sama zemlja pa je bila razdeljena posameznim družinam v obdelavo šele po opustitvi grobišča.

Obravnavana povezava nam poleg možnosti časovne opredelitve starejših razvojnih stopenj polja nudi tudi številne možnosti spoznavanja tedanjega življenja ljudi, ki so nam bile doslej zaprte.

* * *

Posamezne vasi so bile proučene. Naslednji korak je bil, povezati spoznanja o posameznih vaseh v spoznanje o Blejskem kotu. Vasi sem združil v skupine po značilnostih njihovega razvoja, enako njihove razvojne stopnje. Tako je bila ustvarjena idealna veriga razvojnih stopenj vasi in polja od naselitve Slovanov naprej. Ker je zemljiška razdelitev odvisna od pojmovanja lastništva, to pa govori o družbi, v kateri velja, nam razvoj zemljiške razdelitve lahko priča o razvoju družbe.

Summary

A METHOD OF LINKING RETROGRADE ANALYSIS OF LAND-REGISTER WITH WRITTEN AND ARCHAEOLOGICAL SOURCES (THE CASE OF BLEJSKI KOT)

Andrej Pleterski

A method which enables scaling off the retrograde witnessing of the land-register. Proving the origin of land partition on Slovene territory already in the Old-Slavic, Early Middle Ages era.

Na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije (oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, telefon (061) 332 611, int. 210) lahko naročite še nekaj letnikov predhodnika »Zgodovinskega časopisa« — revije »**Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo**«. V Glasniku je objavljena vrsta razprav, ki so še danes ohranile svojo znanstveno vrednost. Vsem ljubiteljem zgodovinskega branja, posebej pa še raziskovalcem naše zgodovine zato priporočamo, da si omislijo komplet dostopnih števil »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo« (GMDS).

Cene so razprodajne in so za posamezne številke naslednje:

GMDS 1/1919-20 — 2000 din	GMDS 16/1935, št. 3-4 — razprodan
GMDS 2-3/1921-22 — razprodan	GMDS 17/1936 — razprodan
GMDS 4-6/1923-25 — 2000 din	GMDS 18/1937, št. 1-2 — razprodan
GMDS 7-8/1926-27 — 3000 din	GMDS 18/1937, št. 3-4 — razprodan
GMDS 9/1928 — razprodan	GMDS 19/1938, št. 1-2 — razprodan
GMDS 10/1929 — razprodan	GMDS 19/1938, št. 3-4 — razprodan
GMDS 11/1930 — razprodan	GMDS 20/1939 — 20.000 din
GMDS 12/1931 — razprodan	GMDS 21/1940 — razprodan
GMDS 13/1932 — razprodan	GMDS 22/1941, št. 1-2 — razprodan
GMDS 14/1933 — razprodan	GMDS 22/1941, št. 3-4 — 3000 din
GMDS 15/1934 — razprodan	GMDS 23/1942 — 6000 din
GMDS 16/1935, št. 1-2 — razprodan	GMDS 24/1943 — 16.000 din
	GMDS 25-26/1944-45 — 3000 din

Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo velja 4000 dinarjev.

Clani slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev imajo na navedene cene 25-odstotni popust, študentje pa 50-odstotni popust. Za nakup kompleta GMDS odobravamo poseben popust. Za naročila iz tujine zaračunamo 60-odstotni pribitek in dejanske pošne stroške.